

Samenvatting levensbeschouwing, religie en cultuur (Patrick Loobuyck)

Levensbeschouwing (Universiteit Antwerpen)

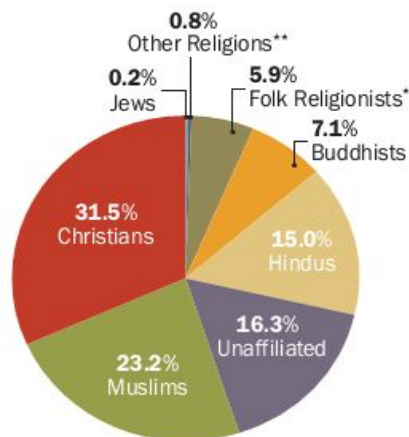
Scannen om te openen op Studocu

Levensbeschouwing, religie en cultuur

Hoofdstuk 1: Westerse tradities

Size of Major Religious Groups, 2010

Percentage of the global population

* Includes followers of African traditional religions, Chinese folk religions, Native American religions and Australian aboriginal religions.
** Includes other religions not specified.

Jodendom

Wereldbevolking: 14 miljoen of 0,2 % joden

Tegen 2050: 16 miljoen

- ➔ De meeste Joden wonen in de Verenigde Staten (5,6 miljoen), Europa (1,5 miljoen) en Israël (5,6 miljoen)
- ➔ Lange tijd was het jodendom nog veel meer verspreid (dit noemen we **DIASPORA**)

Jodendom gaat terug op de stamvaders Abraham en Isaak. God (Jahweh) stuurde Abraham uit zijn stad Charan weg om op zoek te gaan naar het Beloofde land. Ook de uittocht uit Egypte onder leiding van Mozes en de daaropvolgende 40 jaar woestijnervaring waarin God het volk via Mozes de 10 geboden (=bevatten de voorschriften om alleen Jahweh te vereren, niet af te beelden) en de ark van het verbond schenkt, zijn constitutief voor de Joodse religieuze traditie. (waarbij constitutief = scheppend, in het leven roepend)

Enkele data rond het Jodendom

722 voor Christus:

- Het noordrijk wordt ingenomen door Assyriërs, vele bewoners werden gedeporteerd, sommigen konden vluchten naar Juda
- Godsdienst werd ingezet als een middel om te verenigen: men streefde naar eenheid rond 1 God, Jeruzalem werd de hoofdstad

587 voor Christus:

- Koninkrijk Juda wordt ingenomen door Babyloniërs, dit ging opnieuw gepaard met ballingschap

586 voor Christus:

- De eerste tempel met daarin de ark van het verbond wordt vernietigd, waardoor de Joden steeds meer in andere gemeenschappelijke ruimtes samenkwamen om te feesten en rituelen uit te voeren → op die manier ontstond de synagoge
- Het Hebreeuwse alfabet ontstaat en mondelinge tradities werden uitgeschreven
- Het Joodse messianisme en monotheïsme werden verdiept en verder uitgewerkt

6^e eeuw voor Christus:

- Perzen komen aan de macht en hun koning Cyrus liet de Joden naar hun land terugkomen → ze herbouwden hun tempel in Jeruzalem (in 515 voor Christus voltooid)
- De tempel in Jeruzalem werd opnieuw verwoest in het jaar 70 (nu is er enkel nog de Klaagmuur als overblijfsel)

135 na Christus:

- Jaar waarin de Anti-Romeinse opstand van Simon Bar Kochba werd neergeslagen
- Joodse gemeenschap leeft vooral in diaspora → het jodendom onderging verschillende ethische en culturele invloeden

18^e eeuw

- Belangrijk inhoudelijke vernieuwing onder impuls van de Oost-Europese rabbijn Bel Eliëzer
- Het chassidische Jodendom ontwikkelde zich → te herkennen aan de zwarte kledij, hoed of Keppel, pijpenkrullen → vooral te vinden in Antwerpen, Jeruzalem

Tot slot: de Kabbala vormt ook een belangrijke inhoudelijke Joodse traditie → gaat om een mystieke strekking die haar oorsprong vindt in de derde eeuw voor Christus. Ze stuurt aan op ontmoeting met de transcendente God door persoonlijke ervaring en vervoering, eerder dan door studie kennis op te doen over God.

Godsbeeld

- ➔ Het Jodendom wordt beschouwd als eerste duurzame, monotheïstische religie
- ➔ De Joden aanvaarden geen natuurgoden zoals de zon of de maan
- ➔ Het Joods monotheïsme is waarschijnlijk wel mee beïnvloedt door de monotheïstische zonnegodverering in Egypte onder Echnaton

God = als transcendent beschouwt

- ➔ kan door mensen niet beschreven worden
- ➔ is onzichtbaar en mag niet worden afgebeeld
- ➔ zijn naam is onuitspreekbaar
- ➔ wordt ook heer genoemd
- ➔ wordt als schrift aangeduid met 4 letters: JHWH
- ➔ toont zich aan Mozes in het brandende braambos

Men is Joods wanneer men een joodse moeder heeft of in eerder uitzonderlijke gevallen door bekering!

Het geloof in een leven na de dood behoort oorspronkelijk niet tot het jodendom

Belangrijker echter voor de joodse traditie is de messiaanse verwachting: de aankondiging van een bevrijder, de Messias of de gezalfde als gezant van God. Na verloop van tijd echter werd de bevrijding

steeds meer geestelijk geïnspireerd: het is op dit punt dat de (joods-)christenen zich van de Joodse traditie zullen afscheiden → terwijl de joden jesus niet als Messias erkennen, is jesus voor de christenen die aangekondigde verlosser

Religieuze praktijk

- ➔ Het jodendom kenmerkt zich eerder door orthopraxie of het juist naleven van religieuze voorschriften
- ➔ Naast morele voorschriften bevatten joodse tradities kledingvoorschriften, bepalingen over reinheid en richtlijnen voor het vieren van de heilige sabbat
 - sabbat: wordt gevierd op zaterdag (7^e dag van de joodse week) + rustdag + werd voorgeschreven in de tien geboden door Jahweh
- ➔ de meeste joden houden zich aan koosjer spijswetten of Kashrut
 - geen varkensvlees
 - dieren moeten onverdoofd geslacht worden en moeten uitbloeden
 - melk en vlees moet altijd gescheiden zijn
- ➔ traditioneel houden joden een ochtend, middag en avondgebed
 - joden komen voor hun gebedsdienst samen in de synagoge
- ➔ belangrijke rituele voorwerpen: de rollen van de thora, menorah (zevenarmige kandelaar die staat voor de brandende braamstruik)

Belangrijke feesten

- Chanoeka (kandelaar met 9 armen wordt gebruikt) = het feest van de lichtjes
- Paasfeest (Pesach): herdenking bedrijving uit slavernij door uittocht Egypte
 - Bestaat uit rituelen zoals ongedesemde broden en het slachten van een lam
 - Duurt 7 dagen en wordt gevierd in het midden van de 7^e maand van de joodse kalender
- Loofhuttenfeest
 - Herdenkt de 40 jaar durende omzwervingen in de woestijn tussen Egypte en het beloofde land, toen het volk van Mozes in hutten of tenten verbleef (15^e dag van de eerste maand van de joodse kalender)
- Lotenfeest = verkleden en alcohol (Poerim)
- Jom Kippoer: heiligste feest met vasten en boetedoening
 - Om het nieuwe jaar met een schone lei te starten
- Rosh Hashana
 - De eerste twee dagen → honderd maal op lamshoorn blazen en zoete dingen eten

Joden hebben verschillende overgangsrituelen

- Hebreeuwse naamgeving bij geboorte
- Besnijdenis na 8 dagen bij jongens (heel soms bij meisjes)
- Bar mitswa: maakt 13 jarige jongens volwassen
- Huwelijksritueel
- Rituelen bij overleden mensen

Christendom

Grootste en meest verspreide religie ter wereld!

Wereldbevolking: 2,2 miljard of 31%

99% leeft buiten het Midden-Oosten

De helft van alle Christenen is katholiek: 16% → meerderheid in Midden- en Zuid-Amerika + Zuidelijk Europa (ook in VS 77%, Midden- en Noord Europa)

Van alle Christenen behoort 37% tot een protestantse traditie (12% van de wereldbevolking) → Anglicaanse kerk wordt hier ook bij meegeteld

Lutheranen wonen voornamelijk in Duitsland en de Scandinavische landen.

De diversiteit onder de protestantse kerken is aanzienlijk, wat het levensbeschouwelijke landschap in landen als de VS complex maakt. Over het algemeen worden er 3 tradities onderscheiden:

- Mainline Protestant Churches
- Evangelicals → baptisten
- Historically Black Churches: baptisten
 - o De laatste 2 worden getekend door de geschiedenis van slavernij, ethisch conservatief en het Mainline protestantisme tot slot maakt vaak van sociale hervormingen een speerpunt

De Grieks-en Russische – orthodoxen vertegenwoordigen 12% van de Christenen. 1% van de Christenen behoort tot kleinere tradities zoals de mormonen en de Jehova's getuigen

- Jehova's getuigen: geloven dat de mensheid zich in de eindtijd bevindt + tellen meer dan 8 miljoen volgelingen in een 240 tal landen

Christenen bevinden zich vaak in een comfortabele meerderheidspositie: 87% van de Christenen woont in een land waarin het Christendom in de meerderheid is. Aantal Christenen zal de komende decennia stijgen maar aandeel in de wereldbevolking blijft constant: deze groei heeft vooral met demografische factoren te maken en zal zich voornamelijk in ontwikkelingslanden manifesteren

In het Westen (ook de VS) zou de secularisering zich echter verder doorzetten. In de komende decennia zullen 106 miljoen mensen het Christendom verlaten. In de VS zou de groep Christenen tussen 2015 en 2050 zakken van 77% naar 66%. In veel Europese landen zal het % Christenen geen 50% meer halen.

Jezus: marginale jood en Messias (vormt samen met de Vader en de heilige geest een drievoud)

Het Christendom is in de schoot van het Jodendom ontstaan maar ook als een afsplitsing ervan. De eerste christenen zijn joden die in Jezus de aangekondigde Messias erkennen → Joods-Christenen

Over de Historische Jezus is weinig bekend, maar wel:

- Joodse charismatische figuur in Palestina
- Door de kruis dood gestorven
- Opgegroeid in farizeïsche kringen
- Zijn boodschap: aandacht voor zwakkeren, zijn innige verhouding met God,...
- Aantal volgelingen na zijn dood, ze voelden dat hij terug ging komen

Onzeker:

- Jezus die 12 apostelen had
- Hoe populair Jezus was op het moment dat hij stierf

Christendom	Jodendom
<i>Jezus is de Messias : zijn verlossing bestaat uit liefde van God voor alle mensen (in het bijzonder voor de armen, gebrekkigen en marginalen)</i>	<i>Geloven het uitverkoren volk van God te zijn (universaliteit)</i>
<i>Jezus is de incarnatie of vleeswording van God in de mens → God neemt menselijke gedaante aan</i> ➔ Als teken van zijn blijvende liefde voor de mens en de schepping	<i>Dienen alle geboden van de Thora te onderhouden (= verschilpunt met dubbele liefdesgebod Christendom)</i>
<i>Feest van het incarnatiegebeuren = Kerstmis: Jezus brengt het nieuwe licht op aarde. Jezus = de zoon van God die gestorven is om de mensheid van zonde te redden</i>	Oude testament (>< nieuwe testament over Jezus de messias)
<i>Christelijke heilboodschap is bedoeld voor de hele mensheid en moet in alle talen verkondigd worden (verschil met universaliteit jodendom)</i>	
<i>Het dubbele liefdesgebod = bemin God en bemin je naaste zoals jezelf</i>	
<i>Meer op het hiernamaals gericht, ze geloven in de verrijzenis van Jezus + de verrijzenis van ziel en lichaam: verdoemden naar de hel en verlost naar de hemel</i>	

Religieuze praktijk

Christendom = orthodoxie → kent regels, gebruiken en rituelen

Christenen willen de boodschap van Jezus uitdragen door de navolging van Christus in het dagelijkse leven. (eveneens door gebed, viering en Bijbelstudie)

Christelijke liefde en ethiek vereisten inzet voor de naaste in navolging van de barmhartige Samaritaan. Aan de 10 geboden voegt Jezus in de bergreden ook de vijandsliefde en vergevingsgezindheid toe.

Petrus wordt altijd afgebeeld met een sleutel, dit zou de sleutel voor het hiernamaals zijn.

De belangrijkste viering in het Christendom: de eucharistieviering (de protestanten hebben enkel doopsel en eucharistie)

- Jezus' laatste avondmaal wordt herdacht
- Communie: de gelovigen nemen de hostie als het lichaam van Christus tot zich
- Andere sacramenten (=een middel om een spirituele zegening te ontvangen als een uiterlijk teken van een innerlijke beleving): er zijn er 7 – eucharistie, de biecht,

het doopsel, het vormsel, het huwelijk, de ziekenzalving en de priesterwijding

Belangrijke hoogdagen

→ Pasen

- Gaat terug op de Joodse Pesachtraditie
- Herdenking verrijzenis Jezus
- 1^e zondag na de 1^e volle maan van de lente
- Week voor Pasen : goede week met stille donderdag (laatste avondmaal), goede vrijdag (Jezus' lijden en kruisdood) en stille zaterdag
- 40 dagen voor Pasen = Aswoensdag
- 40 dagen na Pasen = hemelvaart
- 50 dagen na Pasen = Pinksteren

→ Kerstmis

- 25 december
- Herdenking geboorte Jezus / komst van Gods zoon
- Adventsperiode eindigt

→ Driekoningen

- 6 januari
- Verwijst naar de openbaring of verschijning van God
- Caspar, Melchior en Balthasar (de 3 wijzen) kwamen uit het Oosten om de pasgeboren Jezus te begroeten, ze schonken hem kostbaarheden: goud, wierook en mirre
- Ze herdenken de doop van Jezus en de Jordaan

→ Maria lichtmis

- 2 februari

- Gaat terug op een joodse traditie volgens welke een jonge moeder zich 40 dagen na de bevalling moet reinigen in de tempel en elke mannelijke eerstgeborene aan God wordt opgedragen
- ➔ 15 augustus
 - Los van Christus
 - Onze-Lieve-Vrouw hemelvaart wordt herdacht
- ➔ Allerheiligen
 - 1 november
 - Katholieken eren al hun heiligen
- ➔ Allerzielen
 - 2 november
 - Herdenking van alle overledenen

Processies en bedevaarten: andere vorm van collectieve geloofsbeleving

- ➔ Bekende bedevaartsoorden: Lourdes en Santiago de Compostella
- ➔ In België en omstreken: Scherpenheuvel en Banneux

1054: splitsing orthodoxe kerk

De reformatie

- ➔ 31/10/1517
 - Maarten Luther hangt zijn 95 stellingen op de deur van de slotkapel in Wittenberg als reactie op de aflatenhandel van de dominicaan Johann Tetzel ten voordelen van de bouw van de Sint-Pietersbasiliek in Rome ➔ stellingen worden massaal verspreid en krijgen veel weerklank in het Duitse rijk (was niet Luther zijn bedoeling)
- ➔ 1519
 - Luther wordt veroordeeld door Theologische faculteiten en 1 jaar later: Luther wordt openbaar verbrand (nee, hij wordt hiertoe veroordeeld, maar nog niet gebeurd)
- ➔ 1521
 - Luther moet zich op de rijksdag van Worms voor Karel V en de rijksvorsten verantwoorden
 - Luther neemt geen woord terug/ weigert stellingen te herroepen en het keizerlijk edict van 26/05 doet Luther in de rijksban
 - Luther duikt onder in de Wartburg bij Eisebach en werkt er aan een Duitse vertaling van het nieuwe testament vanuit het Grieks
 - Sommige wereldlijke heersers blijven hem steunen
- ➔ 1522
 - Rijksdag te Spiers: 5 hervormingsgezinde vorsten en 14 steden dienen een bezwaarschrift (Protestation) in waarin ze zich verzetten tegen de religieuze beperkingen van rijkswege
 - Luthers' Duitse versie wordt gepubliceerd
- ➔ 1531
 - De protestantse vorsten en rijksteden verenigen zich en ijveren voor de erkenning van het Lutheranisme
- ➔ 1546
 - Oorlog met Karel V en Luther sterft
- ➔ 1555
 - Karel V wordt gepacificeerd met de Vrede van Augsburg

- In de ogen van de katholieken waren de Lutherse opvattingen fout en gevaarlijk

Protestantisme = gekomen na de reformatie

- ➔ Letterlijk en figuurlijk een 'beeldenstorm' tegen al die bemiddelingsniveaus
- ➔ Gelovige zelf is zijn eigen priester, met andere woorden dat hij zelf een rechtstreekse relatie met God aangaat
 - Dit kan door persoonlijk gebed, het lezen van de Schrift en persoonlijk geloof
- ➔ Luther ziet de Bijbel als enige bron van openbaring en gezag

Bekend zijn **de 5 sola's**, telkens gericht tegen een niveau van bemiddeling tussen God en Mens dat in de Rooms-katholieke kerk aanvaard wordt:

- 1) Sola Scriptura
 - a. Alleen de schrift (alleen de Bijbelteksten bieden een betrouwbare bron om over God en het Geloof te spreken)
- 2) Sola Fide
 - a. Alleen door het geloof (het individuele bestaan van de gelovige kan dus gerechtvaardigd worden door het verrichten van goede werken)
- 3) Sola gratia
 - a. Alleen door de goddelijke genade (de verlossing of bevrijding van zonden komt rechtstreeks van God en is niet afdwingbaar, noch door goede werken, noch door sacramentele rituelen)
- 4) Solus Christus
 - a. Alleen Christus bemiddelt tussen mensen en God
- 5) Soli Deo Gloria
 - a. Betekent dat alle eer alleen aan God toekomt
 - b. Het protestantisme zet zich hiermee af tegen de Maria-, Pausen heiligenverering die de aandacht van Jezus en God zou afleiden

1 van de bekendste hervormers naast Luther was de Frans-Zwitserse theoloog Johannes Calvijn. Calvijn aanvaardde de 5 sola's.

Calvijn en Luther verschillen ook in hun opvatting over politiek en kerkorganisatie. Terwijl Luther zich laat steunen door vorsten en zijn kerk sterk afhankelijk van de staat verdedigt Calvijn een meer autonome kerk.

1541

- ➔ Calvijn keert terug naar Genève en neemt het voortouw in het op poten zetten van een goed geordende kerk

Het calvinisme vond eerste ingang in Zuid-Frankrijk maar al snel ook in grote delen van de Nederlanden. Vele Franse calvinisten vluchtten na 1685 naar de Nederlanden om aan de vervolging te ontsnappen.

Het calvinisme vond onder de naam 'presbyterianisme' ook ingang in Schotland ➔ onder invloed van John Knox

Een andere belangrijke hervormer uit Zwitserland was huldreich Zwingli. Ook hij veroordeelde de aflatenhandel en het verplichte celibaat. Luther en Zwingli hebben elkaar ontmoet op het Marburg Colloquium maar konden elkaar niet vinden op het punt van de reële aanwezigheid van Jezus in de eucharistie.

De Anglicaanse kerk en het methodisme

Hendrik VIII richt de Anglicaanse kerk op (= niet protestants). Hendrik verlaat de Rooms-katholieke kerk door een geschil met de paus over zijn privé leven.

- Hij wil scheiden van Chatharina van ARagor om te kunnen trouwen met Anna Boleyn maar krijgt geen toestemming van de paus
- Na heel wat getouwtrek besluit Hendrik met Rome te breken (Hendrik sticht dan een nieuwe kerk)

1534

- ➔ Ontstaan Anglicaanse kerk officieel bekrachtigd onder de naam Church of England
- ➔ Bezittingen van de katholieke kerk werden geconfisqueerd en de protestanten werden vervolgd ➔ Thomas More moet dit met zijn leven bekopen want blijft de paus trouw

Oorspronkelijk was de Anglicaanse kerk een lokale katholieke kerk – later heeft het protestantisme de Anglicaanse kerk wel sterk kunnen beïnvloeden.

1555

- ➔ Koningin Mary I kreeg Church Of England weer onder het gezag van Rome
 - Na haar dood 3 jaar later werd het pauselijke gezag weer verworpen door haar halfzus en troonopvolgster Elisabeth I.

18^e eeuw

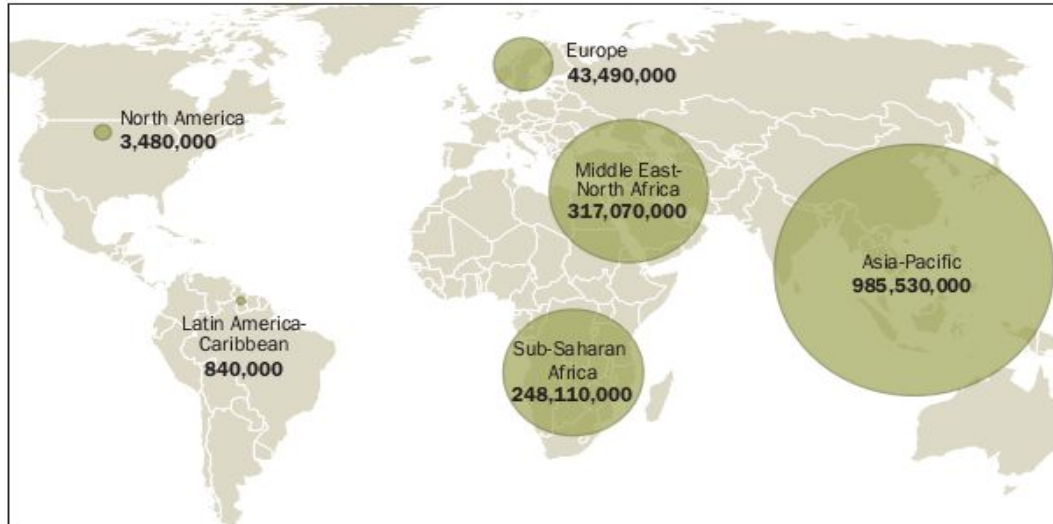
- ➔ Methodisme ontstaat
- ➔ Methodisten ontleen hun inspiratie aan leven en leer van John Wesley
- ➔ Methodisten staan bekend om hun grote inzet voor de armen en hun opvulling dat iedereen Gods genade verdient

Islam

Verspreiding en aantallen

Regional Distribution of Muslims

Population by region as of 2010

Percentage of world Muslim population in each region as of 2010

Population estimates are rounded to the ten thousands. Percentages are calculated from unrounded numbers. Percentages may not add to 100 due to rounding. Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life • Global Religious Landscape, December 2012

- ➔ Missionaire religie maar minder geglobaliseerd dan het Christendom
 - Waarom: latere ontstaansgeschiedenis, uitkomst van een aantal oorlogen en de kolonisatie
- ➔ 1,6 miljard gelovigen (1/4^e van de wereldbevolking)
 - Op 1 na grootste religie ter wereld
- ➔ 1 miljard moslims in Azië
 - Indonesië: 87%
 - India: 14,5%
 - Nigeria, Egypte, Iran, Turkije: 5%
 - Algerije en Marokko: 2%
 - VS: 1%
 - Europa: 6%
- ➔ Islam is de snelst groeiende godsdienst ter wereld
 - Ze zullen 10% van de bevolking uitmaken in 2050
 - Tussen 2050 en 2070: Islam zou even groot worden als Christendom
 - Heeft voornamelijk te maken met demografische factoren
 - Gemiddelde leeftijd ligt lager
 - Geboortecijfer ligt hoger
 - Meeste moslims leven in regio's die weinig of geen secularisering kennen
 - Immigratie nieuwe moslims
 - Bekering

2 belangrijke strekkingen in de islam zijn Sjietten en Soennieten.

- ➔ Meer dan 85% is Soenniet en toch vormen Sjieten een erg invloedrijke strekking
- ➔ Iran is het bekendste Sjietische land: meer dan 90% van de bevolking = Sjiet
 - Sinds Iraanse revolutie is het land een Sjietische theocratie die mee bestuurd wordt door een Ayatollah = een hooggeplaatste Sjietisch-islamitische rechtsgeleerde (sinds 1989 → Ali Khamenei)
- ➔ De splitsing tussen soennieten en sjieten gaat terug op een discussie over de opvolging van Mohammed. Tot op vandaag is dit de bron van aanhoudende politieke en gewapende conflicten in het Midden – Oosten.
 - Vaak worden sjieten door soennieten niet eens als moslims erkend!
 - Sjieten
 - Kalief moet voortspuiten uit geslacht van Mohammed (Kalief Ali)
 - Soennieten
 - Kalief moet niet voortspuiten uit geslacht van Mohammed. Kalief Ali is voor hen geen legitieme opvolger van Mohammed.
- ➔ Beide groepen hebben een gewapende organisatie:
 - Soennieten: Al-Qaeda en Islamitische Staat (IS)
 - Sjieten: Hezbollah in Libanon
- ➔ Conflicten in het Midden-Oosten
 - Syrische president Bashar al-Assad kreeg steun van Iran omdat hij een Alawiet is.
 - De soennitische rebellen werden dan weer initieel gesteund door Saoedi-Arabië.
 - Het succes van groeperingen als IS en Jabhat al Nusra zijn niet te begrijpen zonder inzicht in de sektarische politiek van zowel soennieten als sjieten op het moment dat ze aan de macht waren.
 - Saddam Hoessein:
 - Regeerde tot 2003 als soenniet in een land waar de sjieten in de meerderheid waren
 - Geleidelijk werd IS 1 van de dominante gewapende krachten, niet het minst omdat voormalig generaals van het verdwenen Ba'ath-regime zich aan de zijde van die groepering schaarden.
 - In juni 2014 riep Abu Bakr al-Baghdadi het nieuwe kalifaat uit waar hij zelf de kalief was.

Het kalifaat kent een lange traditie binnen de islam. Een kalifaat is een regio die islamitisch bestuurd en geregeerd wordt door een kalief die zowel de wereldlijke als de geestelijke macht in zichzelf verenigt.

- ➔ Het kalifaat van de Oemajjaden werd het eerste islamitische wereldrijk. De kaliefen uit deze dynastie regeerden vanuit Damascus in Syrië. De grote moskee van Damascus werd tussen 706 en 715 gebouwd op de plaats waar vroeger Aramese, Romeinse en christelijke religieuze gebouwen stonden. Ze wordt nog steeds als cultureel wonder beschouwd. Aanvankelijk was de Oemajjadendynastie vrij tolerant voor andere talen, culturen en religies. Joden en christenen kregen de beschermde status (= dhimmi status). Ze moesten wel een bijzondere belasting betalen en zich aan vrijheidsbeperkende regels houden. Sommige Joden en Christenen kozen toch voor bekering.
 - Abd Al-Malik bracht een kentering. In Jeruzalem werden in zijn opdracht de Rotskoepel en de al-Aksa moskee gebouwd op de voor de joden heilige Tempelberg.

Onder Al-Malik werd het Arabisch de officiële taal voor de administratie van het kalifaat.

- ➔ Na een aantal religieuze, politieke en sociale spanningen moest Damascus het onderspit delven voor het kalifaat van Abbasiden. De oemajjaden werden bloeding verdreven en konden hun dynastie enkel verderzetten in Spanje. De interne spanningen binnen het rijk bleven groot. Er ontstonden in die tijd ook diverse kleinere tegenkalifaten: Cordoba en Almohaden. In Egypte heerste de dynastie van de Fatimiden = islamitische sjiieten. De Abbasiden bouwden een gloednieuwe hoofdstad: Bagdad (groeide snel uit tot een kosmopolitisch en cultureel centrum). Dit kalifaat staat dan ook bekend als de klassieke periode. Het kalifaat eindigde met de overrompeling door de Mongolen.
- ➔ In 1453 veroverden de Ottomanen onder leiding van Mehmed de 2^e Constantinopel op de Christenen. Egypte werd veroverd, het rijk kwam verder tot bloei en Europa probeert het verder in te nemen. Uit die tijd dateert ook het werk van hofarchitect Sinan: 2 moskeeën. Ook: de bekende blauwe moskee. In 1924 schaft Mustafa Kemal Atatürk het kalifaat af.

= blauwe moskee

- ➔ Enkele jaren later werd in Egypte de moslimbroeders opgericht met als doel om op termijn het kalifaat opnieuw te installeren. De moslimbroeders lijken die ambitie nu te hebben laten varen, terwijl IS ze heeft verwezenlijkt.

1979

- Iraanse revolutie
 - Shah wordt verdreven
 - Ayatollah Khomeiny
- Bezetting van de Grote Moskee in Mekka
 - Eisen terugkeer naar wahabisme
 - SA engageert zich om strenger op de naleving van islamitische regels toe te zien en de verspreiding van de islamitische boodschap in de wereld te ondersteunen
 - Oliecrisis, petro-dollars
- Sovjet-Unie valt Afghanistan binnen
 - SA, VS steunen Afghaanse moedjahedien (Operatie Cyclone tot 1987)
 - Osama Bin Laden
 - 2001 Twin Towers, Al-Qaeda
- 2003: VS en UK vallen Irak binnen...

DE KORAN

De islam is ontstaan in Mekka, waar een veertigjarige koopman Mohammed begin zevende eeuw een reeks openbaringen zou ontvangen hebben van Allah (Arabische woord voor God). Het woord Islam betekent overgave of onderwerping.

De islam is strikt monotheïstisch en niemand mag andere Goden aanbidden, ook geen wereldlijke goden als geld, macht of zichzelf.

Volgens de islamitische traditie kreeg de profeet Mohammed zijn eerste visioenen rond 610 in de grot van Hira (nabijheid van Mekka). Mohammed zelf zou analfabeet geweest zijn, zijn recitaties vormen de Koran = het heilige boek waarin God zich openbaart.

- Bestaat uit 114 hoofdstukken = soera's en bestaan op hun beurt uit 6236 verzen
- De soera's zijn gerangschikt volgens lengte, de langste eerst en dan aflopend
- Er zijn verschillende periodes van recitatie te onderscheiden. Dit is bijvoorbeeld duidelijk in de recitaties die in de tijd van het huidige Medina werden geproclameerd. Onder meer omdat Mohammed erg kritisch was tegenover zijn rijke medeburgers en karavaanhandelaars in de stad Mekka, was niet iedereen hem goed gezind.
- Meer dan 80 soera's worden beschouwd als Mekkaans, een 20 tal zijn Medinees en dus van latere datum.
 - o De soera's uit Medina zijn over het algemeen wel langer en dus vooraan in de Koran te vinden.
 - o In de mekkaanse periode lag meer de nadruk op het feit dat de islam de vervolmaking was van de monotheïstische joods-christelijke traditie, in de 2^e periode wordt de islam duidelijker geaffirmeerd ten aanzien van joden als de enige ware monotheïstische godsdienst. De verzen uit die 2^e periode waarin Mohammed een politieke leider werd tellen ook meer gedrags- en strafregels.
 - o Er is ten slotte een betekenisverschuiving wat betreft de term Jihad. (betekent oorspronkelijk inspanning, pas in de 2^e periode wordt het gebruikt in de oproep om fysiek en gewapenderhand te strijden.

De meest recente bronnen in de Koran dateren van na 750. Nogal wat verhalen van Mohammed bijvoorbeeld een eerder legendarisch karakter te hebben. Wat hier inzake de Koran volgt, is vanuit historisch oogpunt plausibel maar niet helemaal betrouwbaar.

Aan de ingang van moskeeën wordt mensen gevraagd te reciteren wat ze van de Koran kennen en dit wordt vervolgens op perkament genoteerd. Dit belet niet dat er varianten bestaan. Om de onenigheid daarover te beslechten heeft de derde kalief Uthman een commissie opgericht die een officiële uitgave van de openbaring moet voorbereiden. De uiteindelijke codificering gebeurt rond 653 en de vier belangrijke steden krijgen een exemplaar: Mekka, Kufa, Basra en Damascus.

Openbaringstheologie, traditie en interpretatie

Islam = godsdienst van de tekst

God heeft zich volgens de islam definitief in de tekst geopenbaard. In de Islam is de Koran de echte openbaring, het letterlijke woord van God.

Mohammed is niet de zoon van God, maar een mens die God als middel heeft gebruikt om zijn woord hier op aarde te brengen.

Naast de Koran is de profetische traditie (Hadith/Soenna) de belangrijkste bron van de islam.

- ➔ Hadith: verwijst naar woorden of verhalen die vertellen wat 'is gebeurd'. Dit corpus zou identieke woorden en handelingen van Mohammed bevatten. Anders dan in de Koran krijgt Mohammed in deze soennatraditie de allures van een perfect rolmodel dat moslims moeten proberen na te volgen in hun dagelijkse leven.

Zowel de Koran als de traditie vormen de basis voor het leven en de leer van de moslims, voor het islamitische recht, sharia (de weg van God) en de bijhorende jurisprudentie Fiqh.

Wanneer de teksten geen oplossing bieden, kan men Ijtihad toepassen. Dat staat voor de intellectuele inspanning om tot de formulering van islamitische rechtsregels te komen voor situaties die niet in de Koran of Hadithliteratuur voorkomen. Er werd algemeen aangenomen dat de Fiqh naast de bronteksten en de consensus van vooraanstaande rechtsgeleerden (ijma) ook een beroep kon doen op de rede om op basis van analogie toch nog een degelijk islamitisch antwoord te formuleren in het geval van nieuwe situaties.

De moslimgeleerde Ibn Rushd, beter bekend als Averroës, heeft het over de spanning tussen de beperktheid van de tekst en de onbeperkte van het menselijk handelen. De tekst is per definitie eindig en kan onmogelijk over alle (toekomstige) handelingen spreken.

Na de twaalfde eeuw gingen de poorten van de ijthad op slot. Om politieke eenheid af te dwingen werd onafhankelijke gedachtevorming verboden en slechts 4 conservatief georiënteerde scholen bleven over.

Leer en praktijk

Orthopraxie – het stellen van de juiste handelingen – neemt in de islam een belangrijke plaats in. Er zijn heel wat rituele gebruiken, voorschriften en gedragsregels inzake het familiale, sociale en politieke leven. Het uitoefenen van deze geloofspraxis maakt van de islamitische gemeenschap een transnationale groep. De kern van die praktijk bestaat uit de 5 zuilen van de islam:

- 1) De geloofsbelijdenis
 - a. Wie de belijdenis met de juiste intentie uitspreekt, kan zich tot de islam bekennen.
- 2) Het rituele gebed
 - a. Vinden we zowel in de Koran als in de Hadith
 - b. Het verplichte gebed: 5 keer per dag, meestal nadat men zich ritueel gereinigd heeft
 - c. Gebeurt op een gebedsmat richting Mekka
- 3) De solidariteitsbijdrage
 - a. Zowel in de Koran als in de Hadith wordt dit herhaaldelijk vermeld als de manier waarop moslims voor elkaar zorgen
 - b. Geen officiële controle, het wordt wel aangemoedigd
- 4) De vasten
 - a. Vinden plaats tijdens de maand ramadan (negende maand van de islamitische maankalender)
 - b. Men mag tussen zonsopgang en zonsondergang niet eten, drinken, seks hebben of roken
 - c. Op het eind van de vasten: Suikerfeest
 - d. 70 dagen na ramadan: offerfeest (moslims herdenken er dat Ibrahim bereid was op vraag van God zijn zoon Ismaël te offeren)
- 5) De bedevaart
 - a. Minstens 1 keer in iemands leven

- b. Op bedevaart naar Mekka in de hadj-maand (= 12^e maand in Islamitische maankalender)
- 6) Heel soms: Jihad als zesde pijler
 - a. Verwijst naar een innerlijke strijd: de inspanning om een goede moslim te zijn en de morele strijd tegen verleidingen

De koran bevat echter ook passages zoals: 'Er is geen dwang in de godsdienst'. Deze verzen openen de deur voor een vorm van religieuze tolerantie en godsdienstvrijheid.

De Koran bevat ongeveer 270 verzen die specifieke gedragsregels inhouden. Op basis van deze regels geven verschillende rechtsgemeenschappen aan wat zuiver, gewettigd of toegestaan is en wat onzuiver, ongewettigd of verboden is. (bv.: verboden op drinken alcohol, toestaan van polygamie, erfenisrecht in het voordeel van de man,...)

In verband met het huwelijk wordt het moslimvrouwen verboden een niet-islamitische man te huwen, moslimmannen mogen wel met een niet-islamitische vrouw huwen. Voorhuwelijks seks wordt verboden. Ook: vrouwen hoofddoek of boerka: er wordt wel weinig over gezegd.

Wat voeding betreft: voedsel is halal tenzij het in de islamitische geschriften specifiek vermeld wordt als Haram. (haram zijn: alcohol, varkensvlees, bloed, vlees van vanzelf doodgaande dieren, vlees dat niet volgens de islamitische voorwaarden is geslacht,...). Door een gebrek aan controle op de labels is het vaak onduidelijk in hoeverre de halal producten op de markt aan de eisen voldoen.

Over besnijdenis staat niets in de Koran maar in de Hadith staat wel dat Mohammed en de profeten voor hem tot en met Ibrahim besneden waren. Ook aantal hygiënische handelingen: scheren van schaamhaar, trimmen van snor, knippen van nagels,...

Ook het verbod op representatieve kunst is niet terug te vinden in de Koran. Voornamelijk in de soennitische tradities bestaat er een apart verbod op het maken van afbeeldingen van de profeet.

De koran en Hadith bevatten specifieke strafregels, zijn vandaag in sommige islamitische landen zoals Iran nog van toepassing. Zoals: overspel, diefstal, ontucht,... In de Hadith staat op overspel de doodstraf door steniging zoals dat al in het Oude Testament werd voorgeschreven.

Nog enkele belangrijke begrippen

Soennieten = erkennen de vier rechtgeleide kaliefen, waarbij Ali de vierde in rij is

Sjiïeten = opvolger van Mohammed moet voortspuiten uit de familie van de profeet en was Ali (neef Mohammed) daarom de legitieme opvolger van Mohammed.

Het Soefisme = ontstaan vanaf het einde van de zevende eeuw, een ascetische strekking die dan later uitgroeit tot de belangrijkste mystieke spirituele beweging in de islam. Van de tiende tot de veertiende eeuw groeit het soefisme uit tot een echte volksbeweging met eigen instellingen en een eigen vorm van vroomheid en theologie. Het soefisme claimt terug te gaan op Ali, de schoonzoon van Mohammed.

Wahhabisme = de islamitische ideologie die nog steeds aan de grondslag ligt van het staatsbestel in Saoedi-Arabië. Het is erg nauw gelinkt aan het politieke systeem van het koningshuis en de vele prinses die er aan de macht zijn. → bouwt verder op het wij-zij denkschema.

Het Salafisme = wil terug naar de zuivere vorm van de islam, maar staat los van Saoedi-Arabië. Het is een verzamelnaam voor vaak conservatief puriteinse strekkingen die zich laten inspireren door de eerste generaties vrome moslims. De salaf zijn de personen die in de eerste drie eeuwen na de dood

van de profeet hebben geleefd. De Koran en de Hadith zijn hier de enige legitieme bronnen. De belangrijke salafistische groep = Sharia 4 Belgium.

Hoofdstuk 2: Oosterse tradities en atheïsme

Hindoeïsme

Hindoes: 15% van de totale wereldbevolking = een miljard mensen

Ruim 94% leeft in India. Nepal en India zijn de enige landen waar de hindoes in de meerderheid zijn. In beide landen maken ze 80% van de levensbevolking uit.

Bangladesh: 9% van de bevolking

Maleisië en Sri Lanka: 6 en 13,5 procent

In de westerse wereld kennen vooral Groot-Brittannië en de VS een grote hindoe-bevolkingsgroep van respectievelijk 800 000 en 1,7 miljoen mensen.

Tegen 2050: ongeveer 1,4 miljard aanhangers

In het hindoeïsme bestaat er geen officiële instantie die de juiste leer en praxis vastlegt. Het hindoeïsme wordt gekenmerkt door lokale verschillen: zo komen sommige Goden centraal te staan in bepaalde regio's terwijl andere goden de boventoon voeren in andere regio's. Hierdoor zijn ook rituelen en religieuze teksten erg lokaal gekleurd.

Boeddhisme

Ongeveer 488 miljoen mensen of 7% van de wereldbevolking bekent zich tot het boeddhisme. Het ontstond in de zesde eeuw voor Christus in India. Op dit moment telt het Boeddhisme in India 900 000 aanhangers maar ze vertegenwoordigen nauwelijks 1% van de Indiase bevolking en amper 2% van de boeddhistische gemeenschap op wereldvlak.

Vooraf belangrijk in een aantal omliggende landen zoals Cambodja, Thailand, Birma en Sri Lanka. In absolute aantallen is China de koploper: bijna 245 miljoen of ongeveer de helft van alle boeddhisten leeft in China, waar ze 18% van de bevolking uitmaken.

Ongeveer 13% van de boeddhisten leeft in Thailand en 10% van alle boeddhisten leeft in Japan, waar ze 36% van de bevolking uitmaken. Omdat het boeddhisme sterk staat in landen die vergrijzen en eerder laag geboortecijfer hebben, kunnen we verwachten dat het % boeddhisten de komende decennia zal dalen van 7 naar ongeveer 5% van de wereldbevolking.

Atheïsme

Niet-geaffilieerden

Ruim 16% van de wereldbevolking = geen specifieke religie aan te hangen. Er bestaat een grote diversiteit tussen atheïsten, agnosten, onverschilligen en vaag spirituele mensen. De grootste aantal religieus niet-geaffilieerden vinden we terug in Azië, meer dan 60% in China.

De islamitische regio's Midden-Oosten en Noord-Afrika tellen nauwelijks niet-religieus geaffilieerden. (0,6%) ook in Afrika en Zuid-Amerika is het vrij laag.

Door de secularisering ligt dat % in Europa en Noord-Amerika een stuk hoger, rond de 16-18%.

In de komende decennia zou de groep religieus niet geaffilieerden numeriek wat groter worden en tegen 2050 groeien van 1,1 naar 1,2 miljard mensen. Doordat de secularisering zich verder doorzet, zullen de niet-geaffilieerden in landen als Frankrijk en Nederland de grootste groep worden en in de VS zal het % stijgen van 16 naar 26%.

Binnen de groep niet-geaffilieerden noemt slechts een kleine minderheid zich expliciet atheïst.

Hedendaags atheïsme

Het bestaan van de mens en van allerlei complexe, heel verfijnde en op elkaar afgestemde organismen kan als uitkomst van blinde, indifferente, natuurlijke processen verklaard worden.

Er zijn steeds minder redenen te bedenken op basis waarvan het Godsbestaan, laat staan de bijhorende particuliere tradities, aannemelijk of waar zouden kunnen zijn. Ook de idee dat godsdienst noodzakelijk zou zijn voor de moraal, heeft aan zeggingskracht verloren. Sterker nog, zo argumenteren critici, godsdiensten en hun leer hebben nogal wat kwaad veroorzaakt en blijken vrijheid, gelijkheid en morele vooruitgang vaak in de weg te staan.

Vandaag zijn het vooral de zogenoemde nieuwe atheïsten die in het oog lopen omdat ze met deze argumenten een militant atheïsme verdedigen en promoten. Richard Dawkins, Daniel Dennet, Sam Harris en de in 2011 overleden Christopher Hitchens zijn de belangrijkste woordvoerders van deze strekking. Hun missie is duidelijk: godsdiensten introduceren niet alleen onnodige hypothesen, ze zetten mensen op een dwaalspoor, ontnemen mensen hun vrijheid, zijn gevaarlijk en vergiftigen het menselijke samenleven. Daarom moeten ze bestreden worden.

In God geloven is een wetenschappelijke aanfluiting van het vrije denken en een morele aanfluiting van de menselijke autonomie en waardigheid.

Niet alle atheïsten nemen vandaag een even strijdende positie in als de genoemd nieuwe atheïsten. Atheïstische auteurs als Alain de Botton en Jürgen Habermas laten een ander geluid horen. Volgens Habermas zou het onverstandig zijn om ervan uit te gaan dat het betekenispotentieel van religies uitgeput is. Volgens Habermas is het religieuze discours mogelijk een bewaarplaats voor betekenissen die nog niet uitputtend vertaalt zijn in seculier-filosofische taal of die doorheen het moderniserings- en rationaliseringsproces verloren gegaan zijn.

De titel van het boek van de successchrijver Alain de Botton is veelzeggend: religie voor atheïsten. Het is voor hem evident dat geen enkele religie een van God gegeven waarheid bezit, maar daarmee is niet alles gezegd. Met het boek wil hij aantonen dat het mogelijk moet zijn een overtuigd atheïst te blijven, terwijl je religies af en toe nuttig, interessant en troostrijk kunt vinden. Meer bepaald staat de Botton stil bij datgene wat godsdiensten hebben bijgebracht en evt. nog steeds kunnen bijbrengen.

Is atheïsme een levensbeschouwing?

Het atheïsme is geen uitgewerkte leer met gecanoniseerde teksten en voorschriften die bepalen hoe mensen moeten leven en denken. Het niet-geloven in God impliceert in principe geen enkele andere opvatting. Maar in principe is de atheïstische mens in zijn scheppende morele activiteit door niets gebonden. Atheïsten vormen dan ook niet zomaar een groep eensgezinde mensen.

Hoofdstuk 3: Religie en levensbeschouwing in België

Historische achtergrond

Kerstening, middeleeuwen en kloosterleven

313 Edict van Milaan – Constantijn: hoewel Constantijn en Licinius de situatie van christenen zeker hebben besproken, wordt het bestaan van dit edict door sommige historici verworpen.

Voor de overgang van het ‘heidendom’ naar het christendom, is de doop van Clovis in 496 in Reims een sleutelmoment. Het is echter pas in de 7^e eeuw dat het grootste deel van de bevolking zich hier laat kerstenen. Sint Amandus verkondigt voornamelijk langs de Leie en de Schelde het evangelie. Tijdens het missioneren sticht hij er een aantal kerken en kloosters.

- De Sint-Pietersabdij
- De Sint-Baafsabdij
- De Sint-Amandsberg

De heilige Hubertus evangeliseerde in Brabant en de Ardennen. Omstreeks 750 tellen we hier al een twintigtal abdijen. Tussen 750 en 950 raak het monastieke leen in verval, maar onder impuls van enkele hervormingsbewegingen binnen de benedictijnenorde komt er een heropbloei.

In Vlaanderen worden heel wat cisterciënzerabdijen gesticht, voornamelijk in de 13^e eeuw. De abdijen waren niet alleen van belang voor het geestelijke leven, ze hadden ook een economische betekenis: ze deden aan land- en tuinbouw, zorgden voor heel wat tewerkstelling. Ze hadden bovendien vaak goed gestoffeerde bibliotheken en een scriptorium. Het waren belangrijke plaatsen voor het bewaren, kopiëren en doorgeven van kennis.

In de tweede helft van de dertiende eeuw telde deze abdij ongeveer 120 monniken en 250 lekenbroeders. In de dertiende eeuw worden de ordes van de franciscanen (minderbroeders) en de dominicanen (de predikheren) gesticht. Deze worden bedelordes genoemd. De Benedictijnen bijvoorbeeld hadden geen privébezit maar de abdijen waren rijk en hadden veel bezittingen. Terwijl de monniken van de bedelordes vaak moesten bedelen en ze waren afhankelijk van giften. De bedelorden kenden een snelle verspreiding, ook naar Vlaanderen.

Op het eind van de dertiende eeuw waren de streek en de cultuur hier getekend door het kloosterleven en de bijhorende uitstraling. In Vlaanderen ook heel wat begijnen

- Vrome vrouwen die hun leven aan God wijden (niet in de vorm van een kloosterleven)
- Meeste begijnhoven dateren van dertiende eeuw zoals in Leuven, Antwerpen en Brugge.
- In de bloeiperiode telde Vlaanderen meer dan 90 begijnhoven (vaak in de buurt van ziekenhuizen)

Hadewijch = bekende Nederlandstalige mystica, begijn uit het Antwerpse. Schreef over liefde voor Jezus en God en wordt beschouwd als de voorloper van Jan van Ruusbroec.

In de middeleeuwen was het ganse publieke leven en de hele samenleving gericht op God. Bedevaarten werden druk bijgewoond.

Reformatie en Nederlandse opstand

In de 16^e eeuw krijgt de protestantse kerkkritiek van Luther en Calvijn ook hier weerklank. Humanisten als Erasmus formuleerden de kritiek eerder als spits, maar zonder de bedoeling de katholieke eenheid te ondergraven. Erasmus deed er alles aan om de eenheid van de Rooms-katholieke kerk niet op het spel te zetten.

Erasmus trok de leer van Luther in twijfel. Erasmus:

- In Nederland geboren
- Verbleef tussen 1516 en 1521 als raadsheer van Karel V in Vlaanderen
- Hij richtte in 1518 in Leuven het Collegium Trilingue op (hier werd Latijn, Grieks en Hebreeuws gedoceerd) → dit was tegen de wil van theologen
- Hij redigeerde een Griekse versie van het Nieuwe Testament (Luther gebruikte dit voor zijn vertaling naar het Duits)

Humanisme: sterk vertegenwoordigd in steden als Antwerpen, Aalst, Leuven en Mechelen. Maar onder meer via de haven van Antwerpen komt ook het protestantisme de zuidelijke Nederlanden binnen. – zet ook de mens centraal – het is een niet christelijke levensbeschouwing

Keizer Karel V zag dit met lede ogen aan en ging het protestantisme actief bestrijden. In 1520 werden de boeken van Luther op de brandstapel gegooid en een jaar later sprak Karel de rijksban uit over Luther. (er werden naast Luther nog verschillende andere mensen gebannen)

Op 1 juli 1523 worden de Antwerpse augustijnenmonniken Hendrik Voes en Jan van Essen als protestantse ketters op de brandstapel gezet en levend verbrand. In 1536 wordt William Tynalde geëxecuteerd omdat hij de Bijbel in het Engels had vertaald. In 1545 wordt Jacob Van Liesvelt onthoofd door de Nederlandstalige vertalingen van de Bijbel op basis van de vertaling van Luther.

Om het protestantisme te bestrijden werden vanaf 1520 plakaten uitgevaardigd. Het bloedplakkaat van 1550 voorziet in de doodstraf voor al wie de Bijbel leest volgens het nieuwe geloof, protestantse bijeenkomsten bijwoont of protestanten onderdak geeft.

25/10/1555: Karel V doet troonafstand. Opvolger en zoon: Filips de 2^e – hij kan niet beletten dat het protestantisme wint.

1566: beeldenstorm → door protestanten werden doorheen Vlaanderen en het zuiden van Nederland vernielingen aangebracht in kerken, kloosters en kapellen (vooral heiligbeelden, tabernakels en hosties)

1567: Filips 2 stuurt de hertog als landvoogd naar de Nederlanden om de opstand te beteugelen, Alva liet meer dan 1000 mensen ter dood veroordelen.

Willem van Oranje-Nassau was Luthers opgevoed vooraleer hij aan het hof van Karel V kwam werken. Als stadhouder onder Filips 2 pleit hij voor meer politieke en religieuze onafhankelijkheid. Hij vlucht naar Duitsland en wordt de leider van de Nederlandse opstand. De oorlog verloopt met wisselend succes voor beide partijen.

8/11/1576: vertegenwoordigers van de 17 provinciën tekenen de Pacificatie van Gent. Katholieken en protestanten vinden elkaar in de strijd tegen Filips 2 en ze stemmen in met een vorm van wederzijdse verdraagzaamheid. In de praktijk is er echter weinig van die tolerantie te merken.

1584-1585: het beleg van Antwerpen: onder de calvinistische burgermeester Filips van Marnix heer van Sint-Aldegonde eindigt een belegering van veertien maanden met de val van Antwerpen op

27/08/1585. Meer dan de helft van de inwoners ontvluchten Antwerpen en vertrekken naar het noorden. Daar hebben zij en hun nakomelingen bijgedragen aan de Gouden Eeuw van Amsterdam en de bloei van de noordelijke Nederlanden. Na de val van Antwerpen is het protestantisme nagenoeg helemaal uit Vlaanderen verdwenen.

Contrareformatie en Verlichting

Na de dood van Filips 2 werden de Nederlanden geregeerd door zijn dochter Isabella. De noordelijke Nederlanden waren onafhankelijk maar Spanje bleef ze claimen.

1609: twaalfjarig bestand zorgt even voor rust. In die periode zijn Jezuïeten hier actief in het organiseren van onderwijs en het bouwen van barokke kerken.

In 1542: 2 jaar na de oprichting van de sociëteit van Jezus hebben Spaanse jezuïeten zich gevestigd in Leuven en verzorgen ze er publiek onderwijs in theologie en filosofie. Met hun onderwijs komen de jezuïeten in het vaarwater van de faculteit theologie van de Leuvense universiteit die in 1425 is opgericht. Dat leidt opnieuw tot conflicten. Enkele jaren later komen er jezuïetenhuizen.

Vlaanderen telde 16 jezuïetenhuizen waar jongens op de universiteit worden voorbereid. De Jezuïeten werden in de 17^e eeuw ook actief als missionaris in het oosten.

De strijd tussen Spanje en de Nederlandse Republiek eindigde officieel met de Vrede van Westfalen in 1648. Dit was ook het einde van de Dertigjarige Oorlog. Het bevatte 11 verdragen, waaronder het verdrag van Münster.

In de zuidelijke Nederlanden was het katholicisme de enige toegelaten religie en de clerus kende tal van privileges. De Oostenrijkse keizer Jozef II schafte die voorrechten af. Hij werd de keizer-koster genoemd.

1789-1790: Brabantse omwenteling. In de strijd tegen Jozef II is echter zowel een conservatieve als een progressieve fractie te onderscheiden: de statisten onder leiding van Hendrik van der Noot versus de progressieve antiklerikale Vonckisten, aanhangers van Jan Frans Vonck.

Via militairen kwam de vrijmetselarij in de 18^e eeuw uit Engeland overgewaaid en heeft zich in onze streken ontplooit. In de Oostenrijkse Nederlanden waren er in 1786 al een dertigtal regelmatige loges. De voertaal was Frans en de leden behoorden tot de hogere burgerij.

Tot in de 19^e eeuw waren er onder de vrijmetselaars heel wat priesters en praktiserende katholieken.

Na de annexatie bij Frankrijk in 1795 worden in een postrevolutionair klimaat heel wat veranderingen doorgevoerd ten nadele van de godsdienst. De parochieregisters worden vervangen door de burgerlijke stand en de christelijke kalender wordt afgeschaft.

1796: de meeste contemplatieve kloosterordes ontbonden en kerkelijke eigendommen worden geconfisqueerd. Priesters mochten zich niet meer als priester kleden en kerkdiensten werden maar beter in het geheim gehouden.

1797: de katholieke Universiteit Leuven moest haar deuren sluiten.

➔ Deze postrevolutionaire periode = beloken tijd

Voor de restauratie van het katholicisme was het wachten op Napoleon die de godsdienstvrijheid weer invoert en de kerken opnieuw openstelt voor het publiek.

1801: Napoleon sluit concordaat af met Paus Pius de 7^e. Dit concordaat bepaalt dat de katholieken vrijheid van eredienst krijgen in Frankrijk en dat de staat de katholieke geestelijkheid moet bezoldigen in ruil voor de tijdens de Revolutie genationaliseerde en door de revolutionaire regering verkochte kerkelijke bezittingen.

De burgerlijke stand bleef definitief aan de Kerk onttrokken. De begraafplaatsen werden geseculariseerd in 1804 en openbare cultusplaatsen bleven publiek bezig, maar de kerk krijgt het genotsrecht. Het katholicisme kreeg dus bijzondere bescherming en bezoldiging, maar werd niet opnieuw staatsgodsdienst.

1808: Napoleon legde het jodendom een hiërarchische organisatie op: het Consistorie. Deze organisatie moest als 1 stem spreken namens de joodse gemeenschap en aansporen om de Franse wetten na te leven. Het duurde nog tot 1848 vooraleer de joden zich op voet van gelijkheid Franse staatsburgers konden noemen.

Belgische onafhankelijkheid

1815: België wordt bij de Nederlanden gevoegd → geregeerd door de protestantse koning Willem I. Willem voerde een grondwet in die het protestantisme op gelijke voet met het katholicisme behandelde. Hij opende lagere scholen en in 1817 de rijksuniversiteiten van Gent, Luik en Leuven.

Het katholieke zuiden botste met Willem I → ze eisten meer mogelijkheden voor de Kerk en noemden het protestantisme in een open brief onkruid en vergif.

De katholieke vonden bondgenoten bij de antiklerikale liberalen. De Belgische onafhankelijkheid is resultaat van dit monsterverbond → zorgde voor een erg liberale grondwet in 1831. Zowel vrijheid van vereniging van godsdienst, onderwijs en persvrijheid werden grondwettelijk vastgelegd. Het concordaat werd beëindigd.

De grondwet was en is op heel wat punten een weerspiegeling van het verbond tussen liberalen en katholieken = UNIONISME. Enkele artikels zijn liberaal gekleurd en leggen de vrijheid van godsdienst, meningsuiting en drukpers vast. Daartegenover staan bepalingen die aan de verzuchtingen van de katholieken tegemoet moesten komen.

België had destijds samen met de VS een van de meest liberale grondwetteksten. Ook Nederland werd pas een liberaal-constitutionele monarchie in 1848 nadat Willem II de opdracht had gegeven aan een liberale politicus om een nieuwe grondwet te schrijven.

Het grondwetsartikel inzake onderwijs was een consensusartikel → grondwet stelt er immers op dat het onderwijs vrij is en het openbaar onderwijs op 's Lands kosten gegeven moet worden. Maar de onderwijsvrijheid werd ook wel begrepen als vrijheid van godsdienstige instanties om zelf scholen in te richten met een eigen levensbeschouwelijk project. De katholieken hebben succesvol gebruik gemaakt van deze vrijheid. Het was wel al snel duidelijk dat het tweespan levensbeschouwing en onderwijs in België nog voor heel wat opschudding zou zorgen.

Belgische scheiding tussen kerk en staat: tegengestelde perspectieven kwamen al snel naar boven. Liberalen grepen de scheiding aan om de Kerk uit de politiek weg te houden. Geestelijken hadden ingestemd met een vorm van scheiding om de Kerk voldoende speelruimte te kunnen geven. Door deze discussie: unionisme kwam vrij snel onder druk te staan.

Kerk-staatverhouding in België

Het Belgische kerk-staatmodel

Kenmerken: de combinatie van vrijheid én positieve ondersteuning van levensbeschouwingen. België heeft dan ook geopteerd voor een actief ondersteunend levensbeschouwelijk pluralisme dat bijdraagt tot een genot van de godsdienstvrijheid. Sommigen spreken dan in dit verband van welwillende neutraliteit, actief pluralisme en wederzijdse onafhankelijkheid.

De joodse en katholieke eredienst: door België erkend – enkele jaren later: erkenning van protestantse eredienst en Anglicaanse kerk.

Het Belgische erkenningssysteem is open en laat nieuwe erkenningen toe. Om erkend te worden, moeten levensbeschouwingen aan volgende criteria voldoen:

- Een groot aantal aanhangers
- Gestructureerd zijn
- Enige tijd in België gevestigd zijn
- Maatschappelijk belang vertegenwoordigen
- Niet tegen de maatschappelijke orde indruisen

In de 20^e eeuw: nog 3 geslaagde erkenningsdossiers:

- Islamitische in 1974
- Orthodoxe in 1985
- Vrijzinnig niet-confessionele levensbeschouwing 1993

Ondertussen ook: boeddhisme als niet-confessionele levensbeschouwing

7 levensbeschouwingen zijn op dit moment erkend

- Rooms-katholiek
- Protestantisme
- Anglicanisme
- Orthodox christendom
- Jodendom
- Islam
- Niet-confessioneel vrijzinnig humanisme

Genieten van tal van voordelen

- Bezoldiging van bedienaars van de eredienst en van morele consultants
- Bezoldiging van aalmoezeniers, consultants en morele begeleiders in ziekenhuizen, gevangenissen en het leger
- Recht op organisatie en financiering van levensbeschouwelijke vakken in het onderwijs
- Subsidies voor materiële goederen
- Huisvesting

De erkende levensbeschouwingen hebben een officieel vertegenwoordigd orgaan nodig.

- Rooms-katholieke kerk = bisschoppenconferentie
- Vrijzinnigen = Centrale Raad der niet-confessionele levensbeschouwelijke Gemeenschappen van BE

- Joden = Centraal Israëlitisch Consistorie van BE

Maar: creatie van een representatief orgaan is niet makkelijk. Moslims en protestanten worstelen met het gebrek aan hiërarchische organisatie.

Oorspronkelijk voor protestantse kerken: overkoepelen orgaan VPKB (= Verenigde protestantse kerken van BE). Groeiende aanwezigheid van evangelische kerken en pinksterkerken roepte tot uitbreiding.

Sinds 2003 worden alle protestantse kerken vertegenwoordigd door de Administratieve Raad voor de Protestants-Evangelische Eredienst.

Ook bij de moslims is de creatie van een representatief orgaan geen sinecure. Jaren 70: Islamitisch Cultureel Centrum. Pas eind december 1998 werden er verkiezingen georganiseerd voor de samenstelling van de Moslimexecutieve. In 2005 een nieuwe verkiezing. Ondertussen in maart 2014 een nieuwe Moslimexecutieve verkozen op basis van een nieuw concept. De moskeeën hebben elk een afgevaardigde gestuurd die een algemene vergadering van 60 leden hebben samengesteld. Op 2 april 2014: nieuwe KB ondertekend.

Levensbeschouwing en onderwijs

De tweede schoolstrijd (1950-1958) en het schoolpact

De christendemocraten in 1950 haalden een absolute meerderheid. Minister van Onderwijs Pierre Harmel nam maatregelen die de subsidiëring van het vrij onderwijs deden toenemen tot ongeveer 55% van de overeenkomstige kosten van het rijksonderwijs. Tussen 1950-1954 werden ook minder rijksscholen opgericht dan de jaren ervoor.

Na 1954 vormden socialisten en liberalen samen een regering. De onderwijsminister Leo Collard nam maatregelen die in het nadeel waren van het vrije net:

- Inkrimping van de subsidies;
 - Oprichting van nieuwe rijksscholen;
 - Ontslag van 110 tijdelijke leerkrachten die in het rijksonderwijs stonden met een vrij diploma
- ➔ De reactie van de katholieken was hevig

1957: het nationaal secretariaat van het Katholiek Onderwijs (in 2015 kwam het woord Vlaanderen er achter)

In 1958: een regering onder leiding van Gaston Eykens werd gevormd. De minister van Openbaar Onderwijs, Maurits van Hemelrijck installeerde een nationale onderwijscommissie met leden van de drie partijen.

Vier beginselen stonden er centraal:

- Het bestaan van officiële en vrije scholen wordt uitdrukkelijk erkend
- De keuzevrijheid van ouders voor een officiële of een vrije school wordt gewaarborgd
- Het vrij onderwijs heeft recht op subsidiëring
- Leerlingen in het officieel onderwijs hebben recht op keuze uit 'onderricht in de katholieke, protestantse of Israëlitische eredienst'

Over het statuut van niet-confessionele zedenleer bestonden al snel 2 verschillende interpretaties.

- Soms beschouwd als een neutraal restvak
- Soms beschouwd als een vrijzinnig-humanistisch vak
- ➔ Welke interpretatie gehanteerd wordt, bepaalt ook de visie op vrijstellingen

Als niet-confessionele zedenleer een neutraal karakter heeft, zijn vrijstellingen overbodig. Indien het een geëngageerd karakter heeft, moeten in het kader van de godsdienstvrijheid vrijstellingen mogelijk gemaakt worden.

1985: de raad van state oordeelt in het arrest dat het vak niet-confessionele zedenleer niet zomaar aan iedereen kan worden opgelegd als neutraal restvak. Een protestant kreeg daarom het recht op vrijstelling. Kort nadien: niet-confessionele zedenleer werd geherformuleerd om weer als neutraal vak beschouwd te kunnen worden. Begin de jaren 1990 echter, herbevestigde de Raad van State het recht op vrijstelling.

Grondwet 1988 en bijkomende erkende levensbeschouwingen

De grondwet. Sinds 1988, het jaar waarin de Gemeenschappen bevoegd werden voor onderwijs, luiden artikel 1 en 3 van het artikel 24:

- Het onderwijs is vrij, de gemeenschap richt neutraal onderwijs in.
- Iedereen heeft recht op onderwijs, de toegang tot het onderwijs is kosteloos tot het einde van de leerplicht

Hiermee is de schoolpactregelgeving met betrekking tot de levensbeschouwelijke vakken in de grondwet verankerd. Het schoolpact maakte geen melding van de anglicaanse eredienst, die toen al erkend was. De Belgische overheid heeft na het schoolpact nog andere levensbeschouwing erkend (islam, orthodoxe eredienst, niet confessionele vrijzinnige humanisme)

Dit zorgt ervoor dat in de officiële scholen in de Vlaamse gemeenschap onderwijs wordt verstrekt in de rooms-katholieke, protestantse, joodse, islamitische, orthodoxe en anglicaanse godsdienst en in de niet-confessionele zedenleer. Als straks het boeddhisme volledig erkend is, kan het ook een levensbeschouwelijk vak in het officieel onderwijs aanbieden.

Het gewijzigde levensbeschouwelijke landschap

Samenleving op levensbeschouwelijk vlak ingrijpend veranderd in de laatste decennia. Vlaanderen was voornamelijk katholiek en de meerderheid en de bevolking was kerkelijk. Gelovigen oriënteerden hun leven op basis van de Katholieke Kerk en de ongelovigen hadden iets om tegen te strijden.

Parochies vormden een sociaal weefsel.

- ➔ Zondag: belangrijke dag met eigen kledij en rituelen
- ➔ Sacramenten: heilig
- ➔ Priesters: raadgevers
- ➔ Biecht werkte therapeutisch

Beste studenten worden jezuïeten of priester.

Katholieke priesters droegen de soutane, nonnen sierden scholen en allerlei andere instituten met vaak opzichtige kappen. Preken boezemden ontzag, soms zelfs angst in en bisschoppen konden ongegeneerd stemadvies geven.

Niet naar katholieke school gegaan? Dan kan je hemel wel vergeten.

Anticonceptiepil: tot jaren 1960 niet vrij te verkrijgen

Onbespreekbaar waren: plezierig en veilig vrijen, abortus, euthanasie en homofilie

De samenleving was getekend door levensbeschouwelijke breuklijnen en het middenveld was verzuild georganiseerd. verschillende organisaties zoals ziekenzorg en armoedebestrijding ontsnapte niet aan de logica van de verzuiling.

Dagelijks leven werd georganiseerd op basis van verticaal pluralisme zonder dwarsverbanden. Individuen, gezinnen en families hadden een duidelijk levensbeschouwelijk etiket en dat bepaalde de sociale en professionele mogelijkheden.

Liberalen en socialisten waren in de ogen van de Kerk lange tijd des duivels; de macht van de kerkelijke instellingen en organisaties stond in de ogen van atheïsten elke vorm van bevrijding in de weg.

Maar nu, in deze tijden, is het levensbeschouwelijk landschap ingrijpend veranderd en religie neemt een bescheidener plaats in. Drie evoluties zijn van belang: secularisering, ontzuiling en toegenomen diversiteit.

Secularisering

Betekenis: het aardse en het tijdelijke in tegenstelling tot het koninkrijk der hemelen, het eeuwige, goddelijke en spirituele. Het staat dus voor verwereldlijking. Kerkrechtelijk wordt de term gebruikt wanneer een priester zijn klerikale status verliest. Dit gebeurde onder meer na de Vrede van Westfalen in 1648 en na de Franse revolutie.

Secularisering heeft een politieke, cultuurfilosofische dimensie én een sociologisch-empirische dimensie.

- Politieke dimensie: secularisering als de uittocht van religie als basisstructuur van de samenleving. Maatschappelijke leven kan zich zo steeds meer aan kerkelijke en religieuze bevoogding onttrekken = verzelfstandiging van sociale instituties en praktijken
 - o Dit is wat men noemt: functionele differentiatie
- Godsdienst wordt een maatschappelijk subsysteem naast andere autonome subsystemen.

De verlichting heeft dit proces in stoomversnelling gebracht. De kerkparticipatie en de godsdienstige betrokkenheid zijn er overal drastisch verminderd, geloof in god en een leven na de dood slinkt, religie speelt zowel op persoonlijk als op maatschappelijk vlak een veel bescheidener rol.

Oorzaken secularisering? Verschillende hypothesen:

- Invloed onderwijs
- Scholingsgraad
- Wetenschap
- Individualisme
- Toegenomen welvaart
- Consumptiemaatschappij
- Afwezigheid oorlog en conflict

Die verschillende hypothesen verwijzen elk naar een onderdeel van wat moderniteit wordt genoemd.

Seculariseringsthese: stelt dat de moderniteit en secularisering zich steeds als communicerende vaten moeten gedragen. Het empirisch onderzoek ruggeleunt echter nog steeds deze these en geeft aan dat moderniteit tot irreversibele secularisering leidt.

De groei die religies wereldwijd nog kennen wordt door demografische oorzaken veroorzaakt (geboortecijfers en bevolkingspiramides), niet door desecularisering.

Ontkerkelijkking

Secularisering heeft zich vertaald in een krimpscenario van de katholieke kerkpartij.

Periode 1967-1973:

- ➔ Wekelijkse kerkbezoek in BE daalde jaarlijks met 2,3%,
- ➔ Nadien: met 1,1%
- ➔ 1976: meer dan de helft Vlaamse bevolking ging wekelijks naar zondagsmis

1976: 35% ging naar zondagsmis.

2009: ¼ van bevolking ging onregelmatig, maar wekelijkse kerkpraktijk is gedecimeerd.

Derde zondag oktober 2009: 315000 kerkgangers geteld, 5% van actieve bevolking.

- ➔ Dit % zal nog verder zakken, gezien een substantieel deel van de kerkbezoekers ouders is dan 65 jaar en de instroom van jongeren minimaal is

Levensbeschouwelijke identiteit van de bevolking geeft een ander beeld.

- De helft noemt zich nog christelijk/katholiek en dat weerspiegelt zich in het % doopsels dat in 2016 was gedaald tot 45%, 2009: 58% en 1967 90%
- Kerkelijke begrafenissen in 2009: 63%, in 1967: 96% begraven in kerk
- Kerkelijke huwelijken: 1967 92%, 2009 27%

We kunnen dus verwachten dat het % doopsels in de volgende generaties nog verder gevoelig zal dalen.

Ondanks het feit dat 80% van de leerlingen in Vlaanderen het vak rooms-katholieke godsdienst volgt, nemen ook steeds minder jongeren deel aan de eerste communie en het vormsel.

Ook het aantal religieuzen zit op een dieptepunt. Kloosters, abdijen en seminaries lopen leeg, krijgen nieuwe bestemmingen of worden verkocht. Aantal priesters slinkt, geen roepingen meer. Priesters vergrijzen en zijn nauwelijks met voldoende om diensten en sacramenten te verzorgen.

In 2017: 3000 priesters waarvan 1/6 met buitenlandse afkomst.

Vertrouwen in de kerk: sterke daling tussen 2009 en 2011. Kan te maken hebben met kindermisbruikschandalen en de manier waarop de Kerk daarop heeft gereageerd.

- ➔ 2009: 31% tamelijk of veel vertrouwen in kerk
- ➔ 2011: 13% ...

Onderzoek periode 2009-2011: steeds minder mensen gaan akkoord met de opvatting dat de Kerk gepast reageert op morele problemen en noden van individuele mensen zoals problemen zonder het gezinsleven.

Believing without belonging and belonging without believing

Ondanks secularisering en ontkerkelijkheid: groep vrijzinnig atheïst wordt niet groter. 2009: 9%

Ook onderzoek in het buitenland toont aan dat secularisering en verminderde kerkbetrokkenheid niet noodzakelijk resulteren in een even grote achteruitgang van persoonlijk geloof.

Believing without belonging: een soort religieus verlangen zonder dat men nog lid is van de kerk

Sommigen gaan op een eclectische manier hun levensbeschouwing invullen. Mensen die zich niet langer op eenduidige wijze met gevestigde levensbeschouwingen, tradities en religieuze instituties associëren maar op een eigen manier, vaak à la carte, de levensbeschouwing bij elkaar bricoleren. Dit kan aanleiding geven tot wat men multiple (religious) belonging noemt.

Ook het omgekeerde fenomeen: belonging without believing. Zonder zich expliciet gelovig te noemen, kiezen bepaalde mensen er nog steeds voor om voor zich christen te noemen en hier en daar aan de kerkpraktijk deel te nemen. Hier in Vlaanderen noemen we dat Cultuurchristenen. Zij identificeren zich met bepaalde christelijke praktijken, gebruiken en waarden.

Bij jongere generaties is echter ook dat cultuurchristendom sterk aan het verminderen. De voeling met en de kennis van het christendom gaat snel achteruit en de levensbeschouwing speelt bij velen nauwelijks nog een rol bij zingeving.

Ontzuiling

Verzuiling

Sociologische secularisering en ontkerkelijkheid zijn in NL en VL hand in hand gegaan met een proces van individualisering en (mentale) ontzuiling.

In BE: katholieke zuil het sterkst uitgebouwd. In de 2^e helft van de 19^e eeuw ontstaan. De katholieken erkenden de basisprincipes van de seculieren samenleving, maar gebruikten die met succes om een eigen deelstaat tot stand te brengen. De zuil zorgde niet alleen voor sociaal weefsel en een vorm van spontane solidariteit, maar ook een electorale basis om de christendemocraten aan de macht te houden. Bovendien moest de katholieke zuil met lede ogen aan. De zuil gaf de katholieken te veel invloed en macht.

De vrijzinnigen zijn niet helemaal aan de zuillogica ontsnapt. Men heeft na 1970 de klemtoon gelegd op de strijd voor gelijkberechtiging. Die strijd resulteerde stapsgewijs in de erkenning van het vrijzinnig humanisme als een niet-confessionele levensbeschouwing. Terwijl de vrijzinnigen oorspronkelijk tegen de verzuiling waren, werpt een bepaalde groep zich nu op als beschermheer van het verticaal pluralisme waardoor ze verdere ontzuiling afremt.

Evaluatie van de verzuiling: uiteenlopende meningen

- ➔ Belangrijke rol gespeeld in levensbeschouwelijke conflictbeheersing
- ➔ Zorgde voor een vorm van sociale cohesie, maatschappelijke geborgenheid, sociale controle en gemeenschapsgevoel
- ➔ Werkte voor heel wat mensen politiek, sociaal en cultureel oriënterend
- ➔ Heeft tot verspilling van middelen en energie geleid
- ➔ Heeft nieuwe en wenselijke initiatieven bemoeilijkt en zelfs verhinderd
- ➔ Zorgde voor een compartimentering van de samenleving

Mentale ontzuiling

Ontkerkelijking heeft in eerste instantie geleid tot een deconfessionalisering van de katholieke zuil. Men probeerde een identiteit en achterban op te bouwen rond de idee van een sociaal-culturele christenheid.

De secularisering en individualisering zijn echter blijven knagen aan de verzuiling tot ze helemaal was aangetast. In de hoofden van de mensen en in hun dagelijkse leven vervaagden de levensbeschouwelijke tegenstellingen waarop de zuilen gebouwd waren. De invloed van levensbeschouwing op ons leven is sterk verminderd. Keuze van katholieke school, ziekenfonds of vakbond heeft nog maar weinig met levensbeschouwelijke overwegingen te maken.

De mentale ontzuiling heeft snel voorsprong genomen op de reële ontzuiling. De mentale ontzuiling brengt met zich mee dat er de laatste jaren in het christelijke middenveld nogal wat gedebatteerd is over de vraag hoe de C of K in de naam moet worden ingevuld. Bv.: Nationaal Christelijk Middenstandsverbond werd in 2000: UNIZO.

Dergelijke discussies vinden overigens niet alleen plaats in de katholieke zuil. Niet zozeer een bepaalde zuil komt onder druk te staan, maar het verzuilingsmodel zelf wel.

Ontzuiling betekent ook dat er plaats wordt gemaakt voor de pluralistische, neutrale of levensbeschouwelijke indifferente organisaties en initiatieven. Ontzuiling impliceert echter niet dat middenveldorganisaties zich niet meer levensbeschouwelijk of religieus zouden mogen profileren. Ontzuiling betekent wel dat men niet langer enkel binnen de eigen levensbeschouwing allianties aangaat, maar ook wil samenwerken met anderen waar het zinvol is.

Diversiteit

Joden

Voor de 2^e wereldoorlog leefden er 50000 joden in België. De helft daarvan werd gedeporteerd en vermoord tijdens de Shoah. Na de oorlog kwam de langzame heropbouw van het joodse leven.

Momenteel: 5 joodse kranten en 45 synagogen in BE

Antwerpen: karakter van de joodse gemeenschap werd drastisch veranderd door immigratie van chassidische gemeenschappen uit Oost-Europa.

Deze Joodse gemeenschap in Antwerpen: tussen de 20000-30000 leden. Onder hen: 5000 chassidisch (traditionele kledij en levensstijl). Zij leven volgens de godsvruchtige inzichten van de Oost-Europese rabbijn Ba'al Sjem Tov.

Naast New York, Jeruzalem en Londen is Antwerpen een van de weinige plekken waar zoveel chassidische joden samenleven. Het is dan ook 1 van de laatste plaatsen waar het Jiddisch de eerste taal is. De meeste kinderen worden naar vrije joodse scholen gestuurd.

Er zijn in Antwerpen ook enkele niet-erkende en dus ongesubsidieerde joodse scholen.

De chassidische joden in Antwerpen springen het meest in het oog, maar dat beeld is niet representatief voor de hele joodse gemeenschap in BE. In Antwerpen en Brussel leven er ook heel wat modern-orthodoxe joden. Zij zijn enkel herkenbaar aan de Keppel en men zoekt naar een manier om de joodse wetten toe te passen in het moderne leven.

Daarnaast zijn er ook liberale joden, die gaan minder strikt om met de voorschriften.

Oosterse levensbeschouwingen

Deze levensbeschouwingen zijn ook aanwezig in BE.

Naast de jaïns, de boeddhisten, de sikhs en een kleine groep hindoes zijn er ook steeds meer mensen die zich op een eerder fragmentarische wijze door het oosterse denken hebben laten beïnvloeden.

4000tal hindoes in BE. Meestal indische immigranten.

De hare krishna's hebben in Durby een ashram en in Antwerpen een Vedisch Cultureel Centrum. De Jaïns zijn vermoedelijk met een 400 tal families een 1500 mensen. Ze leven vrij geïsoleerd en zijn actief in de diamantsector.

Er zijn verschillende tienduizenden mensen die in BE bepaalde delen en praktijken uit het boeddhisme volgen, zonder zichzelf daarom boeddhist te noemen. Tibetaanse boeddhisme, maar ook zenboeddhisme. Gezien het boeddhisme geen god of openbaring bevat, maar eerder een levenshouding impliceert, heeft ze de erkenning niet als een religie maar als een niet-confessionele levensbeschouwing aangevraagd.

In BE zouden er ongeveer 10000 sikhs leven.

Superdiversiteit

Naast de diversiteit in levensbeschouwelijke tradities door migratie en globalisering, zorgen ook de secularisering, individualisering en de-traditionalisering voor toenemende diversiteit.

Mensen laten zich levensbeschouwelijk niet zo gemakkelijk meer in hokjes steken. Sommigen behouden een vorm van geloof, maar zeggen de religieuze praktijk vaarwel. Anderen behouden een vorm van religieuze praktijk, maar houden er verder een erg seculieren levens- en wereldvisie op na.

BE telt jaarlijks zowat 120 tot 140 000 nieuwkomers.

Hoofdstuk 4: kleine geschiedenis van religieuze (in)tolerantie

De tweezwaardenleer

Inquisitie als een van de res mixtae

Ondanks de bij momenten hevige strijd tussen de wereldlijke macht en de Kerk, hebben beide instanties vaak samengewerkt. De bedoeling van de tweezwaardenleer = dat ze elkaar aanvullen en versterken. Dit leidde onder meer tot heilige oorlogen en kruistochten naar het heilige land.

In de 13^e eeuw: vooral de katharen die de aandacht trekken. Tijdens de eerste kruistochten onder leiding van Simon de Montfort moesten deze doen verdwijnen. Men ging daarbij vaak onverschrokken tewerk.

Er was in het geval van de strijd tegen de katharen overigens ook een wereldlijke reden waarom de koning van Frankrijk die strijd steunde: centralisatie van de macht.

Voornamelijk de dominicanen en de franciscanen worden met de inquisitie belast. De inquisitie viel onder rechtstreeks toezicht van de paus en moest toezien op de juistheid van het geloof en waken over de geloofseenheid. Ze werd hierbij welwillend ondersteund door de wereldlijke macht die eveneens belang had bij het handhaven van de geloofseenheid op haar grondgebied.

Bevoegdheidsverdeling is geen scheiding van kerk en staat

Nog steeds verwijzen sommigen graag naar de tweezwaardenleer om aan te geven dat de scheiding tussen kerk en staat in het Christendom is ingebakken. Deze tweezwaardenleer heeft niets te maken met de scheiding tussen kerk en staat. Het heeft ook niets te maken met een streven naar vrijheid van tolerantie, wel integendeel. Het gaat hier over een principiële en hiërarchische bevoegdheidsverdeling binnen een gezamenlijk project: de uitbouw van de stad van God. De wereldlijke macht krijgt als het ware een plaats binnen de kerk, waar de paus het hoogste gezag uitvoert.

Tolerantie in de middeleeuwen

De basishouding voor christenen was altijd het streven naar geloofseenheid. Dat ook de wereldlijke macht daar belang aan hecht, blijkt al snel.

Andersdenkenden konden in principe slechts in uitzonderlijke omstandigheden geduld worden. Het juiste geloof hebben was op bepaalde plaatsen en op bepaalde momenten belangrijker dan op andere plaatsen en momenten. Joden bijvoorbeeld werden soms actief opgejaagd, soms werden ze getolereerd.

Tolerantie als second best opinion

Het concept tolerantia komt in het vroege christendom nauwelijks voor. En waar het opdook, had het eerst een individuele en stoïcijnse betekenis: het geduldig verdragen van de moeilijkheden van het aardse leven voor individuele mensen. Pas in de middeleeuwen krijgt het concept een sociale, juridische en politieke betekenis. Het object van tolerantie = mensen met een afwijkend of immoreel gedrag. Het subject van tolerantie = een collectiviteit die de macht heeft om de getolereerde gedragingen te verbieden maar dit niet doet.

Het gaat hier dus om een pragmatische afweging tussen de maatschappelijke kosten van het tolereren van onwaarheid en kwaad enerzijds en de kosten van het verbieden anderzijds. Dit criterium kwam in het bijzonder joden, prostituees, sociaal marginalen en in uitzonderlijke situaties ook moslims ten goede.

- Prostitutie: verderfelijk en een zonde, maar het verbeiden is geen optie wil men de wereld sparen van overspel, verkrachting en andere gevolgen van lust.
- Joden: ze toelaten is beter (economisch interessanter) dan ze uitbannen – ze moesten wel geïsoleerd leven en buiten de samenleving gehouden worden

Middeleeuwse opvatting van tolerantie → gedogen en dulden. Het heeft niets te maken met respect voor andermans vrijheid. Het impliceert al helemaal niet dat men de waarheidsclaim van de eigen overtuigingen zou relativiseren of iets van de waarheid in hetgeen men tolereerde zou herkennen.

Het einde van de reconquista

Reconquista = christelijke machthebbers die stapsgewijs terug gebied gaan innemen

711: Tarik Ibn Ziyad

711: moslims komen spanje binnen met steun van joodse gemeenschap – moslims rukken op tot in Frankrijk Patier

732: slag bij Poitiers

Wanneer moslims aan de macht waren in het Zuiden van Europa – religieus beargumenteren waarom moslims en christenen kunnen samenleven

Periode waarin moslims aan de macht kwamen, was op dat moment bloeiperiode

Reconquista = dat de christenen de moslims uit Spanje wegduwen

De gebeurtenissen rond 1492 in Spanje = paradigmatisch voor de manier waarop de katholieke kerk en de wereldlijke macht omgingen met levensbeschouwelijke diversiteit. Vroeger, in het jaar 711, leefden de christenen en joden samen in het islamitische Spanje. Deze convivencia wordt door historici nogal uiteenlopend geëvalueerd. Sommigen benadrukken graag en zijn erg positief over het feit dat de drie godsdiensten er wel degelijk samenleefden. Anderen zijn eerder sceptisch en benadrukken enkel dat er godsdienstvrijheid was op groepsniveau. Individuen mochten zich niet bekeren. In het dhimma-systeem, waarin joden en christenen bestaansrecht kregen, hadden de moslims wel de meeste rechten.

De verdraagzaamheid was soms erg tijdelijk. Periodes van verdraagzaamheid en culturele uitwisseling gaan over in periodes van intolerantie en omgekeerd.

De moslimheerschappij kende heel wat interne moeilijkheden en machtswissels maar er was ook externe druk vanuit het christelijke Europa. Voornamelijk in de 3^e eeuw wordt die druk geïntensifieerd en start de reconquista. In 1085 wordt Toledo door Alfons de 6^e heroverd en de Slag bij Uqab in 1212 betekent een zware nederlaag voor Islam en Spanje. In 1236 veroveren de christenvorsten de voormalige hoofdstad Cordoba en in 1248 valt Sevilla. Steeds meer moslims gaan met de christenen samenwerken. Sommigen verchristelijken hun naam.

In de gebieden die door de christenen heroverd werden keerde de rangorde om:

- Joden en vooral moslims kregen het statuut van 2^e rangsburger
 - o Soms werden ze gedoopt, soms getolereerd
- Joodse en islamitische geleerden vertaalden Arabische en Hebreeuwse werken naar het Latijn. Zo kwamen vergeten teksten weer in het Christelijke Europa binnen.

Op vraag van de katholieke kerk werd de druk tegen joden en moslims opgedreven. Veel joden lieten zich uit angst voor vervolging dopen. Ze zagen het als een bad tot redding uit handen van de in 1478 opgerichte Spaanse inquisitie. Vanaf 1421 roepen pausen op tot kruistochten tegen de moslims en in 1482 begint de veldtocht tegen Granada.

Op 2 januari 1492 neemt het katholieke echtpaar Ferdinand II van Aragon en Isabella I van Castilië de sleutels van de stad in ontvangst. Met de val van Granada in 1492 is de reconquista voltooid. Kort daarna breken Ferdinand en Isabella hun belofte om joden en moslims godsdienstvrijheid toe te kennen. Op 31 maart tekenen ze het verdrijvingsedict.

De aanwezigheid van de joden heeft immers tot de ondermijning en vernedering van ons heilige katholieke geloof tot onvermijdelijk gevolg en daarom moet elk contact met joden gemeden worden. Joden hadden 2 keuzes: zich laten dopen of vluchten. Velen verhuisden naar Portugal, Noord-Afrika, Italië... Sommigen bekeerden zich slechts uiterlijk en bleven het jodendom trouw. De inquisitie hield de bekeerde joden nauwlettend in het oog en soms werden ze in het openbaar verplicht om varkensvlees te eten als blijk van bekering.

Het verging de moslims niet beter:

- 1502: islam per decreet verboden.
- Sommigen lieten zich dopen, maar in het geheim blijven heel wat van die moriscos echter trouw aan de islam

!! Moren is de verzamelnaam voor de islamitische bevolking van het Iberisch schiereiland, Sicilië, Sardinië, Corsica en Malta gedurende de Middeleeuwen. De Moren waren voornamelijk Noord-Afrikaanse Berbers en kwamen oorspronkelijk uit het huidige Marokko, Algerije, Tunesië en Mauritanië.

De politieke macht streefde naar religieuze eenheid. Onder Filips II werden joden en moslims met de harde hand vervolgd en de Spaanse inquisitie liet duizenden moslims en joden ombrengen. Tussen 1609 en 1614 volgt de definitieve verdrijving van de moren onder Filips II.

Erasmiaanse tolerantie

Renaissancehumanisme = eerste hoogtepunt van tolerantie → dit dient genuanceerd te worden.

De erasmiaanse tolerantie beperkt zich voornamelijk tot een milde houding ten aanzien van een variëteit van christelijke opvattingen.

Volgens Erasmus (humanist, belangrijke tolerante denker) zijn er verschillende vormen van christelijke orthodoxie die verenigd kunnen worden en blijven. Hij maakt een onderscheid tussen:

- De gemeenschappelijke essentiële geloofspunten
- De niet-essentiële geloofspunten – de adiaphora (= 1 of 2 keer per jaar naar kerk vs 1 of 2 keer per dag naar kerk / islam: hoofddoek of niet)
 - o Gelovigen kunnen hier onderling over discussiëren en van mening verschillen, maar die verschillen moeten niet tot een breuk leiden.

Erasmus heeft het ook niet over tolerantie maar over pax en concordia. Hij wil de eenheid binnen het christendom bewaren, dit is de reden waarom hij de rooms-katholieke kerk tolereert en niet zover gaat als Luther (ook al heeft ook hij hier kritiek op). Tolerantie eindigt voor Erasmus waar het Schisma begint. Zij die de christelijke eenheid in vraag stellen, zijn ketters en kunnen uitgesloten worden, met geweld vervolgd worden of de doodstraf krijgen.

Opvattingen van Erasmus over joden en moslims, een stuk minder tolerant! Hij noemde het jodendom de verderfelijkste plaag en bitterste vijand van de leer van Jezus Christus. Als raadgever van Karel V schreef hij ook iets over moslims dat we niet als tolerantie typeren.

Erasmus was er wel van overtuigd dat de ware christelijke leer het gebruik van dwang, als middel om mensen te bekeren, zo goed als uitsluit. Bekend in dit verband: het werk van humanistische theoloog Sebastian Castellio.

➔ Genève kreeg hij ruzie met Calvijn en vertrok naar Bazel.

- ➔ Hij veroordeelt Calvijn die op 27 oktober 1553 in Genève de arts Michael Servet wegens ketterij op de brandstapel terechtstelt.
- ➔ Castellio schrijft zelf zijn argumenten neer:
 - Hij wijst op de onzekerheid als het om religieuze aangelegenheden gaat
 - Hij maakt net als Erasmus een onderscheid tussen essentiële christelijke geloofspunten en die punten waarover verschil van mening toegelaten kan worden
 - Verwijst naar de leer van Jezus die volgens hem tolerantie oproept

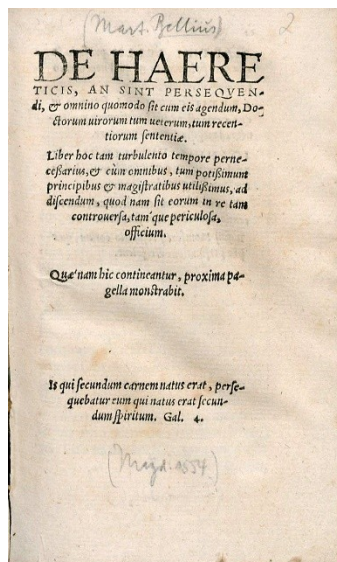
De tolerantie die bepleit wordt, is vaak selectief en voornamelijk religieus en pragmatisch gemotiveerd.

Extra van in de les:

Wat is het belang van tolerantie voor het ontstaan van een bepaalde opvatting van protestantisme?

- ➔ Het succes van het protestantisme = levensbeschouwelijke eenheid in Europa niet kunnen handhaven met godsdienstoorlogen als gevolg = nadenken over opvatting tolerantie gevolg

Sebastian Castellio: *De Haereticis*

Tegen doodstraf Michael Servet door Calvijn in Genève

Doorbraak van het protestantisme

De doorbaak van reformatie: 16e eeuw.

- ➔ Krijgt invloed en aanhang in verschillende Europese landen

Overall wordt er eerst getracht het protestantisme te werken en er volgen oorlogen die onder meer door de strijd tegen het protestantisme zijn ingegeven.

Vredes van Augsburg en Westfalen

Luther krijgt veel weerklank in het Duitse rijk over zijn gedachten en krijgt steun van heel wat lokale vorsten en steden.

Na de protestation van 1522 verenigen de protestantse vorsten en rijksteden zich in 1531 en ijveren ze voor de erkenning van het lutheranisme. Karen V verzet zich tegen de lutherije. Dit leidt in 1546 tot een oorlog die in 1555 wordt gepacificeerd met de vrede van Augsburg.

De vrede van Augsburg/ het verdrag van Augsburg

Dit verdrag bepaalde dat elke rijksvorst mocht beslissen welke godsdienst in zijn machtsgebied werd opgelegd. Het was van toepassing op de rooms-katholieke godsdienst en het lutheranisme, maar doorbreekt de fel bestreden geloofseenheid. Ook: mensen binnen 1 politieke ruimte delen best dezelfde godsdienst.

Een vorm van extern pluralisme: intern wordt slechts religieuze uniformiteit toegestaan. Andersdenkenden: bekeren of mogen migreren naar een andere regio mits betaling.

Dit verdrag: werd niet beschouwd als een overwinning. Karen V treedt kort daarna af (jaar 1555), want hij vindt het idee van levensbeschouwelijke diversiteit een grote nederlaag.

Het succes van de reformatie kon echter niet worden gestopt. In de Nederlanden wint het calvinisme terrein en dat leidt tot hevige spanningen met het katholieke Spaanse koningshuis. Deze 80 jarige oorlog is voornamelijk een strijd van protestanten tegen katholieken. Filips wil 1 centraal gebied geregeerd land onder 1 religie: het katholicisme. De opstandelingen willen een decentrale overheid en meer godsdienstvrijheid. Zo worden in 1576 en 1579 respectievelijk de pacificatie van Gent en de Unie van Utrecht getekend. (→ ieder particulier heeft godsdienstvrijheid maar in praktijk nooit kunnen toepassen, aanzetten tot meer tolerantie maar kon niet → tekst is dus nooit in praktijk gebracht)

De vertegenwoordigers van de Nederlandse Provinciën stemmen mee in met een vorm van tolerantie tussen calvinisten en katholieken. Die tolerantie blijft echter dode letter en de verhouding tussen religie en staatsgezag en de kwestie van de levensbeschouwelijke tolerantie blijven belangrijke twistpunten.

Ondertussen: ook oorlogen in andere delen van Europa.

De vrede van Westfalen/ het verdrag van Westfalen

Maakt in 1648 een einde aan de dertigjarige en tachtigjarige oorlog. Ze verandert echter weinig inzake de idee en de concretisering van levensbeschouwelijk pluralisme.

In vergelijking met Augsburg bevat dit verdrag een eerste stap in de richting van individuele godsdienstvrijheid binnen het Roomse Rijk, maar in Europa is er nog steeds geen sprake van individuele godsdienstvrijheid en ook helemaal niet van een scheiding tussen kerk en staat.

2^e helft van de 17^e eeuw: Nederland vormde een grote uitzondering. Nederland toonde zich tolerant ten aanzien van katholieken en zelfs joden. Er was wel eerder sprake van gewetensvrijheid, in plaats van godsdienstvrijheid.

Enkel in Nederland waren er toen schuilkerken (voornamelijk voor de protestanten). Katholieken mochten er zijn maar het mag niet zichtbaar zijn in publieke ruimten, daarom deze schuilkerken (ze zijn nog te zien in Amsterdam).

Edict van Nantes

De reformatie zette zich ook in Frankrijk door (door Calvin). Vanaf 1562 kwam het in Zuid-Frankrijk tot een bloedige strijd tussen de protestanten en de katholieken. In de nacht van 23-24 augustus rond het jaar 1572 werd er een bloedbad aangericht waarbij 2000 protestanten/hugenoten vermoord werden.

Hendrik van Navarra werd koning Hendrik de 4^e van Frankrijk na zijn bekering tot het katholicisme. In 1598 kondigt hij het Edict van Nantes af, dit moest leiden tot godsdienstvrede na 36 jaar burgeroorlog.

Katholicisme: bleef staatsgodsdienst, maar protestanten hadden voortaan het recht om in het openbaar kerkdiensten te houden. De protestantse achtergrond van Hendrik de 4^e verklaart waarom hij dit edict invoerde (hij vond ook wel pragmatische steun aan de katholieke zijde).

De tolerantie was slechts van korte duur. In 1685 herroept Lodewijk de 14^e het edict officieel. Zijn motto: une foi, une loi, un roi. Hugonoten werden verplicht om soldaten in huis te nemen die hen

moesten dwingen zich te bekeren tot het katholieke geloof. Dit bracht veel wreedheid met zich mee. Veel hugenoten zijn na 1685 Frankrijk ontvlucht, vooral naar Nederland.

De weg naar godsdienstvrijheid als individueel recht

Reformatie is belangrijk in de geschiedenis van tolerantie omdat het succes hiervan het einde van de West-Europese levensbeschouwelijke eenheid heeft betekend. Dit resulteerde in verdeeldheid, oorlog en maatschappelijke destabilisering. Wie dit wilde vermijden: op zoek naar politiek van tolerantie. Die religieuze tolerantie was het noodgedwongen resultaat van een pragmatisch zoeken naar vrede en maatschappelijke stabiliteit. Zowel de Vrede van Augsburg en Westfalen, als het Edict van Nantes waren in essentie vredesverdragen.

Locke

In de brief over tolerantie (1689) maakt Locke gebruik van de christelijke visie op de taakverdeling tussen kerk en staat. (de brief schrijft hij in het Nederlands)

Kerk is bevoegd voor: publieke eredienst van god en het bereiken van het eeuwige leven.

Deze taakverdeling bepaalt echter ook de middelen die de godsdienst, respectievelijk de politieke overheid tot haar beschikking heeft om haar macht uit te oefenen. De burgerlijke overheid kan een beroep doen op sancties en dwang, bijvoorbeeld om eigendomsrechten te beschermen. Kerken kunnen echter enkel aansporen, vermanen en raad geven. Kerken mogen ook geen geweld gebruiken, omdat het ineffectief is een levensbeschouwing dwangmatig op te leggen.

Locke schrijft dat het irrationeel is om dwang te gebruiken in levensbeschouwelijke aangelegenheden. Locke doet voor zijn opvatting over tolerantie geen beroep op (natuur)rechten.

Zo vallen katholieken en atheïsten buiten Lockes tolerantieconcept omdat ze onbetrouwbaar en staatsgevaarlijk zouden zijn. De atheïsten omdat ze onvoldoende redenen hebben om moreel deugdzaam te zijn (je kan er niet op vertrouwen, ze geloven niet in de hemel). De katholieken omdat ze trouw moeten zijn aan de paus in Rome en hiermee niet volledig loyaal zijn aan het land waarin ze leven.

Spinoza en Bayle

Spinoza	Bayle
Een van de eerste filosofen die voor individuele godsdienstvrijheid pleit (=vrijheidsdenker)	Was een belangrijke pleitbezorger van religieuze tolerantie
Hij schrijft in 1670 een anonieme tekst die hij publiceert over de godsdienstvrijheid	Is van Frankrijk naar Nederland gevlucht
Hij pleit de vrijheid van denken en van meningsuiting op alle vlakken	Hij argumenteert tegen de idee dat dwang een legitiem middel is om mensen tot het juiste geloof te brengen
Lange tijd dacht men dat intolerantie een deugd was, noodzakelijk voor het behoud van de staatsvrede en de moraal, maar Spinoza argumenteert het omgekeerde: tolerantie en vrijheid zijn noodzakelijk om de staatsvrede en de moraal te behouden	Bayle toont aan dat als elke kerk die zichzelf als de enig ware beschouwt, dit principe van dwang zou toepassen, dit tot een perverse spiraal van geweld zou leiden.
Citaat: het doel van de politiek is dus in werkelijkheid de vrijheid	Bayle pleit ook voor gewetensvrijheid omdat mensen op religieus vlak de eindigheid van de menselijke rede moeten erkennen
Spinoza argumenteert ook dat democratie als politiek systeem het best bij de natuur van de mens past	Bayle wijst ook op de contingentie van religieuze opvattingen.
Spinoza heeft verschillende andere auteurs geïnspireerd	Volgens hem speelt de plaats van opvoeding een belangrijke rol: wie in China opgroeit, zal de Chinese religie aanhangen, wie in Engeland opgroeit zal een christen zijn
<p>Het tolerantieconcept van Bayle en Spinoza verschilt radicaal van voorgaande opvattingen. De suggestie dat het atheïsme onder de godsdienstvrijheid moet vallen was nieuw. De humanisten en Locke blijven in hun tolerantiepleidooi steeds aan de idee van een ware religie vasthouden en geven slechts religieuze en pragmatische argumenten om anderen te tolereren.</p> <p>Ook de protestantse tijdgenoten van Bayle die zich verzetten tegen de vijandige politiek van Lodewijk de 14^e ten aanzien van de hugenoten, argumenteren meestal vanuit de idee dat de Gereformeerde kerk de ware was.</p> <p>Als een van de eersten komt Bayle tot een brede en liberaal aandoende opvatting van tolerantie.</p>	

De politiek volgt, met vallen en opstaan

De tijd van Spinoza en Bayle was nog niet rijp om hun ideeën ook politiek vorm te geven. Hiertoe was het wachten op de Amerikaanse onafhankelijkheidsverdragen.

Sindsdien maken de vrijheid van meningsuiting en de individuele godsdienstvrijheid telkens onderdeel uit van verschillende mensenrechtenverdragen en de constitutionele teksten van liberaal-democratische staten die in de 19^e eeuw meer vorm krijgen.

Direct na de Franse revolutie volgde eerst nog een periode van onrust en intolerantie. In de jacobijnse periode werd het Terreurbeleid ingesteld. De idee was opnieuw dat een land niet zonder levensbeschouwelijke eenheid kon.

De jacobijnen wilden het katholicisme verbieden en een burgerlijke staatsreligie opleggen.

Er werd een nieuwe republikeinse kalender ingevoerd en er werd niet meer op zondag gevierd en gerust, maar op de decadi, de 10^e dag van de nieuwe week. Er bestond echter een spanning tussen 2 groepen: de ene was atheïstisch, de andere deïstisch. De atheïstische fractie voerde campagne voor de Cultus van de Rede, die officieel werd afgekondigd in november 1793.

Jacobijns fanatisme (1792-1794)

Intolerantie en fanatisme komen niet enkel voor bij religies en godsdiensten. Het gevaar van intolerantie en fanatisme staat overal waar mensen zichzelf niet meer in vraag stellen en verblind door het eigen gelijk, dat gelijk ook politiek of met dwang aan anderen wil opleggen.

Artikel 10 in een Frans wetboek (extra van in de les): niemand zal vervolgt worden door opvattingen zolang de opvatting publieke orde niet verstoord na een serieuze periode waar je zwaar vervolgd werd omdat je bijvoorbeeld protestants was

Mill: over de vrijheid

In de literatuur over het ontstaan van het moderne tolerantieconcept dat verbonden is met individuele godsdienstvrijheid, vrijheid van meningsuiting en een scheiding tussen kerk en staat neemt John Stuart Mills een bijzondere plaats in. (Engeland, 19^e eeuw)

Hij heeft een boek geschreven: *On Liberty*, opgedragen aan Harriet Taylor, zijn vrouw. ree

Mill amendeert diens utilitarisme maar blijft de basisgedachte wel trouw. We moeten de samenleving inrichten op basis van regels en wetten die het welzijn van mensen het meest bevorderen.

Een ander argument van Mill: de open en vrije samenleving biedt de grootste garantie op zoveel mogelijk welzijn voor iedereen. Het belang van tolerantie wordt door Mill herijkt tot het thema van de vrijheid in het algemeen.

Mill onderscheidt zich op drievoudige manier van de meeste van zijn voorgangers:

- 1) Hij beperkt de problematiek niet langer tot het omgaan met religieuze diversiteit. Het gaat nu over alle domeinen waarin mensen moeten omgaan met medeburgers die er andere opvattingen en levensstijlen op nahouden.
 - 2) Mill geeft seculiere argumenten om vrijheid en diversiteit te beschermen.
 - 3) Het werk van Mill geeft een morele argumentatie die zowel de ruimte waarbinnen de vrijheid zich kan manifesteren als de grenzen ervan vastlegt.
- ➔ Het is de verdienste van Mill dat hij deze 3 elementen gezamenlijk expliciteert.

Ook Voltaire geeft een morele argumentatie, maar hij beperkt zich tot religieuze tolerantie. Voltaire argumenteert vooral vanuit de rede. Fanatici kunnen niet getolereerd worden omdat fanatiek geloof ziekelijk en onredelijk is. Elke redelijke mens moet immers instemmen met de natuurwet: 'Doe niet aan anderen wat je zelf niet wilt dat anderen met jou doen.'. Hieruit concludeert Voltaire dat geloof aan anderen opleggen onredelijk is.

Voltaire wijst ook op de maatschappelijke nadelen van intolerantie. Hij illustreert dat intolerantie leidt tot bloedvergieten en ellende, terwijl tolerantie de politieke stabiliteit en het fysieke en morele welbevinden van een samenleving ten goede komt.

Tot slot geeft hij ook nog christelijke argumenten: er zijn slechts enkele passages in het Nieuwe Testament die tot intolerantie aanleiding zouden geven, voor het overige leiden de woorden en

handelingen van Christus tot geduld en toegeeflijkheid. Voltaire verdedigt geen tolerantie meer, maar hij bepleit godsdienstvrijheid. Elk individu moet de vrijheid hebben om volgens zijn eigen inzichten te leven, voor zover dit de publieke orde niet verstoort.

Zo komt Voltaire dicht bij de positie van Mill.

Mill vertrekt vanuit het vrijheidsprincipe, ook wel het schadeprincipe genoemd. Dit bepaalt dat de enige reden waarom men rechtmatig macht kan uitoefenen over enig lid van een beschaafde samenleving, tegen zijn zin, de zorg is dat andere geen schade wordt toegebracht.

Voor Mill is het wezenlijk voor het welzijn van een individu dat het volgens de eigen inzichten kan leven en de vrijheid heeft die inzichten te wijzigen, te bediscussiëren, uit te testen en zich doorheen een reflexief proces toe te eigenen.

Volgens Mill zijn meningen niet schadelijk. Hij bepleit een vrije samenleving waarin de vrijheid van meningsuiting voor elk individu afzonderlijk geldt. Toch is Mill GEEN free-speech absolutist. Er is een grens aan de vrijheid van meningsuiting, namelijk wanneer het uiten van bepaalde meningen een reëel risico tot fysieke schade en een reële beperking van de vrijheid van anderen inhoudt.

De onderscheiding die Mill maakt tussen het uiten van een mening en het aanzetten tot haat en schadelijke handelingen, vormt tot op vandaag de basis van heel wat rechtspraak inzake de vrijheid van meningsuiting.

Mill maakt duidelijk dat kwetsen en schelden niet door de wet verboden kunnen worden. Mill wijst hier op het onderscheid tussen iemands standpunt en de stijl waarmee dat standpunt in het debat wordt gebracht.

Mill is er zich van bewust dat de vrijheid van meningsuiting nooit in het luchtledige kan worden toegepast.

Naast de vrijheid van meningsuiting en het schadeprincipe geeft Mill nog een argument voor een vrije gediversifieerde samenleving: de diverse aard van de menselijke natuur. Mensen zijn geen machines die volgens een bepaald model gebouwd zijn, nog schapen die allen gelijk in een kudde leven. Mensen zijn verschillend. Net zoals verschillende planten slechts in verschillende leefomgevingen kunnen floreren, zo floreren ook verschillende mensen in verschillende contexten.

Het pleidooi van Mill voor vrijheid is geen pleidooi voor onverschilligheid. Hij moedigt mensen aan om elkaar te helpen om het goede van het kwade te onderscheiden.

DUS: BELANGRIJK

Mill:

- Vrijheid van meningsuiting
- Het schadeprincipe, vrijheidsprincipe
- De diverse aard van de menselijke natuur: we zijn allemaal verschillend

Conclusie hoofdstuk 4

De godsdienstvrijheid is niet geboren als de tweelingzus van de religieuze tolerantie. De godsdienstvrijheid, de neutrale overheid en de scheiding tussen kerk en staat zijn belangrijke verworvenheden maar het zijn slechts laatkomers in de Europese geschiedenis.

Uit de geschiedenis blijkt ook dat de pragmatische overwegingen om tolerantie in te voeren vaak belangrijker zijn geweest dan de morele overwegingen.

In een eerste fase van het ontstaan van religieuze tolerantie werd de godsdienstvrijheid enkel toegekend aan vorsten en hun grondgebied, niet aan individuele burgers.

De geschiedenis toont ook dat zowel de religieuze als de wereldlijke macht aan de intolerantie hebben meegewerkt.

Hoofdstuk 5: hedendaags politiek liberalisme

Neutraliteit: what's in a name?

Een neutrale staat, een tolerante samenleving

De basisgedachte is eenvoudig: de overheid moet burgers als vrije en gelijke individuen behandelen. Op levensbeschouwelijk vlak betekent dit dat de overheid neutraal moet zijn en de godsdienstvrijheid en een scheiding van kerk en staat moet garanderen.

Het politiek liberalisme gaat onder meer terug op het werk van Locke, Kant, Mill en Popper. Anders dan Mill, gaat het hedendaagse liberalisme in zowat al haar linkse en rechtse variaties uit van individuele grondrechten en basisvrijheden. Deze omvatten:

- Het eigendomsrecht
- De gewetensvrijheid
- De godsdienstvrijheid
- De vrijheid van vereniging en organisatie
- De vrijheid van meningsuiting
- Politieke vrijheid
- Recht op privacy
- Recht op een eerlijk proces
- Recht op zelfbepaling
- Persoonlijke integriteit

1 van de belangrijkste taken van de liberale overheid is de bescherming van die grondrechten. Een liberale democratie heeft niet enkel een procedureel aspect, de grondrechten vormen het inhoudelijke kader. Zonder het fundament van de grondrechten kan er wel sprake zijn van procedurele democratie als wet van de meerderheid, maar niet van een liberale democratie.

Het politiek liberalisme laat niet toe dat er bij meerderheid wordt beslist welke religie als staatsgodsdienst zal functioneren. Inzake godsdienst dient de liberale overheid in eerst instantie ieder vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van geweten te beschermen.

Het liberalisme pleit voor gelijke vrijheid door te argumenteren voor staatsneutraliteit. Een overheid die doorheen haar beleid de bedoeling heeft om bepaalde opvattingen van het goede leven te bevoordelen of te benadelen, een overheid die maatregelen neemt die enkel op grond van een bepaalde levensovertuigingen te legitimeren zijn, behandelt haar burgers niet als vrij en gelijke individuen.

Net als Mill, gaat ook het rights-based liberalism ervan uit dat mensen hun leven best kunnen leiden op basis van eigen inzichten inzake wat goed en waardevol is. Mensen moeten op dat punt als autonome rechtsindividueel gerespecteerd worden.

Vanuit dit liberale paradigma is het onmogelijk om nog van een tolerante overheid te spreken. Tolerantie impliceert immers dat men toelaat wat men afkeurt. Zonder die component van afkeuring is het niet zinvol van tolerantie te spreken. Precies op dit punt verschilt tolerantie van onverschilligheid. Een staat moet levensvormen/visies niet tolereren, maar moet de vrijheid van mensen garanderen en beschermen.

Een liberale overheid vertrekt niet meer vanuit een bepaalde levensbeschouwelijke waarheid of waardering inzake levensbeschouwelijke, relationele en andere aangelegenheden van waaruit ze andere opvattingen kan goed- of afkeuren. Men (zoals homo's of mensen van de islam) wil als vrij en gelijk individu behandeld en gerespecteerd worden.

Niet tolerantie, maar NEUTRALITEIT is dus het epitheton dat het best bij de liberale overheid past. Tolerantie is binnen het liberale paradigma niet langer een politieke deugd. De politiek moet er wel op toezien dat mensen in de samenleving vreedzaam en tolerant kunnen samenleven (= tolerantie als sociale deugd).

Staatsneutraliteit is 1 kant van de medaille, maar de andere kant is de open samenleving waarin mensen als individuen en als groepen tolerant zijn ten aanzien van elkaar = elkaars vrijheden respecteren.

Neutraliteit en onderwijs

De neutraliteit van de overheid impliceert meer dan het beschermen van de negatieve vrijheidsrechten. De vrijheid van meningsuiting, het eigendomsrecht, het recht op vereniging en de vrijheid om zich te verplaatsen zijn negatieve vrijheidsrechten. Mensen zijn pas gelijk vrij in een samenleving die ernaar streeft om iedereen de mogelijkheid te bieden effectief iets met zijn vrijheid te doen. De overheid moet op dat punt gelijke kansen en een minimale hoeveelheid handelingsmogelijkheden creëren, waardoor er sprake kan zijn van reële of substantiële vrijheid. Substantiële vrijheid vereist naast formele vrijheid een politiek van gelijke kansen en een minimale toegang tot alle goederen (inkomen, gezondheidszorg, woning,...).

Naast de klassieke negatieve vrijheidsrechten, moet ook het recht op onderwijs, vorming en informatie verzekerd worden.

Onderwijs moet mensen op basis van gelijke kansen in staat stellen zich te ontwikkelen en te ontplooiën op een manier die hen het meest redelijk, zinvol en waardevol lijkt. De overheid blijft neutraal want laat zich verder niet in met wat mensen kiezen, maar ze moet wel garanderen dat mensen op basis van adequate informatie weloverwogen beslissingen kunnen nemen over hoe ze willen leven.

Welke neutraliteit?

De neutraliteit betekent enkel dat de overheid geen waardeoordelen velt, gewoon omdat het haar zaak niet is. De liberale neutraliteitseis is ook enkel van toepassing op de overheid of op de wetgever.

De neutraliteit van de staat is er precies om diverse waarden, opvattingen en idealen in de samenleving een eerlijke kans te geven en om mensen de maximale vrijheid te garanderen om te leven volgens die inzichten waartoe ze zich het meest aangesproken weten.

De enige bedoeling van de overheid is ieders veiligheid te garanderen. Het kan bv. best zijn dat verplicht onderwijs bepaalde levensvormen benadeelt, maar hier hoeft het liberalisme in principe geen rekening mee te houden.

De neutraliteit die het liberalisme wel beoogt, ligt op het vlak van rechtvaardiging en beleidsformulering. Politieke beslissingen en handelingen moeten altijd gelegitimeerd kunnen worden los van enige verwijzing naar publieke rangorde of de intrinsieke waarden van particuliere levensopvattingen.

Wetsvoorstellen die niet neutraal geformuleerd kunnen worden overtreden sowieso het gelijkheidsprincipe en zullen in principe een negatief advies krijgen van de Raad Van State.

Die de godsdienstvrijheid alleen voor zichzelf opeist, is niet redelijk en ziet in dat ook andere mensen deze vrijheid moeten kunnen claimen. De godsdienstvrijheid behoort aldus tot de verzameling van neutrale politieke concepten.

De discussie over een hoofddoekenverbod voor stadsbedienden of voor leerlingen kan het punt inzake neutraliteit verduidelijk. Omdat een dergelijk verbod niet zonder een expliciete verwijzing naar de islam kan, kan het niet neutraal gelegitimeerd worden. Bewust enkel de moslims viseren met een bepaalde wet druist in tegen de gedachte van vrijheid en gelijkheid. Vandaar dat het steeds gaat over een verbod op het dragen van levensbeschouwelijke tekens in het algemeen, een verbod dat gelegitimeerd kan worden zonder een terminologie te moeten gebruiken die een of meerdere levensbeschouwingen wil bevoordelen of benadelen.

Hiermee is niet gezegd dat dit verbod de enige optie zou zijn. Er wordt enkel aangegeven op welke manier er neutrale argumenten kunnen worden aangedragen voor deze maatregelen. Of deze neutrale argumenten volstaat om bijvoorbeeld een algemeen verbod op het dragen van gezicht bedekkende kledij of van religieuze symbolen in te voeren, is voer voor maatschappelijk en politiek debat.

De vrijheid van meningsuiting

Het politiek liberalisme impliceert een brede interpretatie en toepassing van de vrijheid van meningsuiting. Niet alleen de individuele vrijheid maar ook de democratie en een gezonde wetenschap kunnen niet zonder het recht op vrijheid van meningsuiting.

De vrijheid van meningsuiting impliceert niet dat mensen altijd en overal eender wat mogen zeggen. Er gelden in alle sociale situaties regels. Waar het om gaat, is dat mensen niet enkel en alleen wegens een mening bestraft kunnen worden.

Het recht om te beledigen

Het politieke liberalisme laat niet toe de vrijheid van meningsuiting in te perken wegens het beledigende of aanstootgevende karakter van bepaalde opvattingen. De vraag om hoffelijk te zijn of om respect te hebben voor andermans overtuigingen en gevoelens kan de vrijheid van meningsuiting niet vervangen. In een vrije samenleving worden de grenzen van de vrijheid van meningsuiting bepaald door de grondrechten. Anders bestaat het gevaar dat elke vorm van kritiek (zoals religiekritiek) verboden moet worden.

De vrijheid van meningsuiting moet garanderen dat ook de beledigden de betreffende opvattingen openbaar kunnen ontkrachten, nuanceren of verfoeien, zonder hierbij tot censuur of geweld over te gaan.

We maken een onderscheid tussen recht en moraal aan de oppervlakte.

- ➔ Niet alles wat juridisch is toegestaan, moeten we moreel wenselijk vinden. En niet alles wat moreel onwenselijk is, kan juridisch verboden worden.
- ➔ Het is perfect consistent dat iemand tegen een verbod is op prostitutie en tegelijk prostitutie moreel erg laag bij de grond vindt.

Beledigen en kwetsen is immers vaak contraproductief voor het publieke debat. Het recht om te beledigen moet dan ook niet gelezen worden als een oproep om zoveel mogelijk van dat recht gebruik te maken.

De ondergrens

De neutrale overheid moet echter niet elke meningsuiting toelaten. Het heeft een moreel doel en de meningsuitingen die dat doel onmogelijk maken, moet de overheid aanpakken.

Het uitgangspunt is dat het uiten van een mening op zich meestal niet direct schadelijk is voor anderen. Er ontstaat pas een probleem wanneer iemand direct oproept om anderen schade toe te brengen of wanneer de opvatting laster of eerroof bevat.

Vb.: moslims mogen protesteren tegen cartoons of films waarvan ze vinden dat de islam er onwaardig wordt voorgesteld, maar ze mogen niet oproepen tot rellen met geweld of de dood bedreigen. (aanslag Charlie Hebdo)

In de praktijk wordt het onderscheid tussen uiten van een mening enerzijds en het aanzetten tot geweld anderzijds ook toegepast in heel wat rechtspraak.

Voor het Europees hof voor de rechten van de mens kan de vrijheid van meningsuiting niet zomaar aan banden gelegd worden. Het hof beschouwt de vrijheid van meningsuiting als 1 van de essentiële elementen van een democratische samenleving.

Conclusie

De scheiding tussen kerk en staat is een tweesnijdend mes: ze moet de overheid beschermen tegen illegitieme inmenging van religie, maar ze moet eveneens de religie en haar gelovigen beschermen tegen staatsbemoeienis.

De scheiding tussen K en S en de neutraliteit van de overheid worden in dat verband soms op een oneigenlijke manier aangewend om de religie uit de publieke ruimte of het democratische besluitvormingsproces te bannen.